Journal of Criminal Law Research
Spring 2026, 13 (54), 181- 224
Jclr.atu.ac.ir
DOI: 10.22054/jclr.2026.78937.2654

ATU PRESS

Original Research

Received: 25/03/2024 *** Accepted: 20/03/2026

eISSN: 2476-6224 ISSN: 2345-3575

Examining the Factors that Reduce Criminal Liability from the Perspective of the Requirements of Structural Order, Comprehensiveness and Usefulness

Mohammad Amini — Ph.D., Department of Private Law, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Hassan Poorbafrani * — Associate Professor, Department of Law, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Extended Abstract

Introduction

Before criminal laws are enacted, interpreted, or applied, the principles of criminal law logic should guide every stage of the legal process. Adherence to these principles during both legislation and interpretation reduces ambiguity and helps prevent deviations from sound and consistent legal interpretation. The logic of criminal law may be defined as the body of principles that governs both the criminalization of conduct and the determination of punishment at the enactment stage, as well as the interpretation and application of criminal laws by judicial authorities.

* Corresponding Author: Hpoorbafrani@ase.ui.ac.ir

How to Cite: Amini, M., & Poorbafrani, H. (2026). An introduction to the logic underlying the enactment and interpretation of substantive criminal law. *Journal of Criminal Law Research*, 14(54), 181 - 224. https://doi.org/10.22054/jclr.2026.78937.2654

The logic of criminal law is characterized by four key features. First, it promotes coherence among the components of the legal system. Second, it ensures that criminal legislation is grounded in rational analysis and an underlying criminal policy developed during the pre-legislative stage. Third, it seeks to produce legislation that is clear, precise, and free from ambiguity. Fourth, it requires that the interpretation and application of criminal laws be governed by established principles of statutory interpretation, thereby minimizing the influence of an individual interpreter's personal preferences.

The current study aimed to examine some of the most significant legal principles, rules of criminalization, and principles of criminal law logic that govern both the enactment and the interpretation of criminal law. By adhering to these principles, legislators and judicial authorities can promote greater efficiency, coherence, and consistency within the legal system, while also strengthening public trust in the rule of law and the legal system.

Materials and Methods

This study employed a descriptive–analytical methodology. It relied on library research and relevant documentary sources to collect the data.

Results and Discussion

Among the basic criteria that should guide the development of criminal laws are several core principles that ensure the coherence, legitimacy, and effectiveness of criminal law. First, criminal laws must conform to constitutional principles, thereby maintaining consistency within the legal system and preventing the unjustified expansion of the scope of crime. Second, the law should be drafted in clear and precise language in accordance with the principle of the legality of crimes and punishments. Such clarity not only safeguards

the rights and freedoms of citizens but also limits the possibility of judges relying on personal preferences when interpreting relevant laws. Third, the principle of moderation requires that, among the range of available sanctions, the least severe punishment capable of achieving the intended purpose should be selected.

The logic of criminal law further requires that the criminal policy underlying legislation be firmly grounded in constitutional principles and a rights-centered approach. Such an approach ensures that individual freedoms are restricted only when strictly necessary while providing effective protection for public security. By contrast, a security-centered criminal policy, particularly during periods of temporary crisis, often assumes that the appropriate response to social disorder is the broadest possible criminalization accompanied by the harshest available penalties. This approach is inconsistent with the logic of criminal law, undermines constitutional values, and ultimately contributes to the dehumanization of criminal law.

Conclusion

The logic of criminal law constitutes a coherent and systematic framework that governs every stage of the criminal justice process, from the drafting of legislation to its application and judicial interpretation. This framework is guided by established principles and criteria of criminalization, ensuring consistency throughout the legal system. Accordingly, when judges interpret criminal laws, they should do so within this framework by applying its established interpretive principles rather than relying on personal views or preferences. Such an approach protects individual rights and freedoms, promotes legal certainty, and enhances consistency in the application of criminal law.

This study examined several interpretive principles that have received relatively limited scholarly attention, including the interpretation of criminal law in light of constitutional principles, the interpretation of vague and subjective legal concepts through objective criteria, and a

justice-oriented approach to the interpretation of criminal laws. These principles seek to ensure that criminal laws are interpreted systematically and consistently with the logic of criminal law, thereby preserving the coherence of the legal order. They also emphasize that judges and legal interpreters are not free to adopt arbitrary interpretations but must remain bound by established principles while pursuing justice.

Finally, this study proposed the enactment of a comprehensive law that codifies the fundamental principles governing the drafting and interpretation of criminal laws. Such legislation should be grounded in a rights-centered criminal policy and incorporate the principles of restorative justice, while also establishing clear standards for legislative drafting and judicial interpretation. The adoption of such a framework would strengthen the Iranian criminal law system.

Keywords: Legal principles, Criminalization rules, Enactment, Constitutional law, Interpretation, Criminal law logic.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۶ ** تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۲۹

ISSN: ۲۳۴۵-۳۵۷۵

eISSN: ۲۴۷۶-۶۲۲۴

فصلنامه علمی پژوهشی حقوق کیفری

دوره ۱۳، شماره ۵۴، بهار ۱۴۰۵، ۱۸۱-۲۲۴

Jclr.atu.ac.ir

DOI: 10.22054/jclr.2026.78937.2654

درآمدی بر منطق وضع و تفسیر قوانین کیفری ماهوی

محمد امینی دکتری حقوق خصوصی دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

حسن پوربافرانی * دانشیار حقوق دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان ، اصفهان، ایران

چکیده

وقتی سخن از منطق حقوق به میان می‌آید، مراد به کارگیری مجموعه اصول و ضوابطی روش‌مند جهت نیل به غایت حقوق، یعنی تحقق عدالت است. این مهم در تمامی گرایش‌های حقوق امری مشترک است. از این‌رو منطق حقوق کیفری، جدا از کلیت منطق حقوق نیست و چارچوب‌های ضابطه‌مندِ منطق حقوق به عنوان وجودی واحد، در منطق حقوق کیفری نیز که مجموعه‌ای از آن کُل می‌باشد، جاری است. با این‌حال از آن‌جا که قرار است حقوق کیفری در مواردی، آزادی‌های اشخاص را با ابزار اعمال حاکمیت کیفری بکاهد و گاه سلب نماید (به خصوص در مواقع سوءاستفاده از آزادی)، از این‌رو هم در تدوین قانون و هم در تفسیر آن محدودیت‌هایی باید اعمال شود. به موجب منطق حقوق کیفری، در موقع وضع و تدوین قانون، قانون اساسی باید مورد توجه قرار گیرد و به اصول و مبانی جرم‌انگاری نیز باید توجه شود. در هنگام اعمال و تفسیر قانون نیز باید اصولی رعایت شود، مجموعه‌ی این اقدام‌ها را می‌توان منطق حقوق کیفری نام نهاد. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی، کوششی در جهت تبیین قواعد مطرح در منطق حقوق کیفری است.

کلیدواژه‌ها: اصول حقوقی، ضوابط جرم‌انگاری، قانون‌گذاری، قانون اساسی، تفسیر قانون، منطق حقوق کیفری.

* نویسنده مسئول: Hpoorbafrani@ase.ui.ac.ir

مقدمه

ابهام غیر معمول برخی از قوانین، فراوانی نقض آراء دادگاه‌های بدوی در دادگاه‌های تجدیدنظر، فراوانی آراء اصراری و آراء وحدت رویه‌ی دیوان عالی کشور و فراوانی (در حد افراط) نظریه‌های مشورتی اداره حقوقی دادگستری در نظام حقوقی ایران، شایسته‌ی یک نظام حقوقی مطلوب نیست. گاهی در مورد یک ماده قانونی برای مثال ماده‌ی ۱۹ قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) سه رای وحدت رویه (آراء وحدت رویه ۷۴۴، ۷۵۹ و ۷۹۵) صادر شده است که حاکی از نخست، مبهم بودن قانون است، در حالی‌که قانون کیفری باید در نهایت شفافیت نوشته شود تا موجب سردرگمی نگردد و دوم عدم توجه مفسرین (به خصوص قضات دادگاه‌ها) به اصول تفسیری قوانین کیفری می‌باشد (قیاسی، ۱۳۹۸: ۲۱). این موارد نشانه‌ی ضعف در به کارگیری صحیح هنجارهای منطق حقوق کیفری در یک نظام حقوقی است که قواعد و گزاره‌های آن می‌بایست هم در زمان تقنین و هم در زمان اجرای قانون کیفری، اِعمال شود و رعایت این ضوابط در زمان تقنین و یا تفسیر سبب اندک شدن موارد ابهام می‌شود و عاملی در جلوگیری تخطی از مسیر صحیح تفسیر است. آن‌چه می‌تواند این ایرادها را پررنگ‌تر نماید ناآگاهی قانون‌گذار و یا تفسیرگر نسبت به این معیارها است. در حالی که مشخصه‌ی اصلی و متمایزکننده قانون کیفری از سایر حوزه‌های تقنینی، وجود ضمانت اجراهای قهرآمیز در این نوع قوانین است. برقراری و ایجاد نظم و امنیت در تمامی حوزه‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی رهاورد وضع و اجرای صحیح قوانین کیفری به شمار می‌رود و آن‌چه می‌تواند این موارد را به سامان رساند، به کارگیری منطق حقوق کیفری است که برخی از قواعد آن در این مقاله مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

در منطق حقوق کیفری، نخست بین اجزای نظام حقوقی هماهنگی و انسجام برقرار است و عقلانیت منطقی نیز چنین سازگاری و هم‌سویی را ایجاب می‌کند (بونگه، ۱۳۹۵: ۴۱۱)؛ دوم، آن‌که قاعده‌گذاری‌ها مبتنی بر اندیشه‌ورزی و نوعی از سیاست جنایی در مرحله قبل از اقدام با قانون نویسی است (این‌که قانون قبل از هر چیز منطبق بر اصول و قواعد جرم‌انگاری باشد و سپس برای مثال مبتنی بر امنیت محوری و یا حقوق محوری

وضع شود، یا این‌که مبتنی بر تسامح صفر یا تعامل با بزه‌کار و یا نقش بزه‌دیده در فرایند کیفری باشد (عدالت ترمیمی) یا نباشد و ...)؛ سوم آن‌که تلاش در جهت قانون‌نویسی شفاف و بدون ابهام است و چهارم تفسیر قانون باید مبتنی بر اصول و قواعد تفسیر قوانین کیفری باشد تا از جولان سلیقه‌های شخصی مفسر جلوگیری شود.

بر این اساس در تعریفی مختصر، منطق حقوق کیفری را می‌توان عبارت از مجموعه قواعد حاکم بر نحوه جرم‌انگاری و تعیین کیفر در مرحله قانون‌گذاری و نحوه تفسیر قوانین کیفری هنگام اعمال قانون از سوی مراجع قضائی دانست. از این‌رو ضروری است که منطق حقوق کیفری و ضوابط آن، هم در مرحله‌ی وضع قانون و هم در مرحله‌ی اعمال و اجرای آن از حیث تفسیر، رعایت شود تا بتوان شاهد کارآمدی نظام حقوقی بود و چشم به تحقق اهداف و آرمان‌های ترسیمی و مدنظر داشت. چنان‌چه تنها در یکی از عرصه‌های تقنین یا تفسیر، به قواعد منطق حقوقی توجه گردد و در حوزه‌ی دیگر، علائق شخصی دخالت داده شود و به عبارتی از قلمرو حقوق فاصله گرفته شود، در این‌صورت تنها نیمی از راه با مدد راهنمایی‌های حقوق و منطق حاکم بر آن طی شده و نیم دیگر آن با چشمانی بسته از حقایق و واقعیت‌های حقوقی ادامه یافته که چه بسا این‌گونه عمل کردن، راننده (یعنی مقنن و مفسر قانون) و مسافران (یعنی اشخاص و شهروندان جامعه که قانون برای آن‌ها تدوین و اجرا می‌شود) را به پرتگاه برساند و نتیجه‌ی آن، چیزی جز سقوطی جبران‌ناپذیر نباشد.

بدیهی است که در پژوهش حاضر، تنها کلیتی از منطق حقوق کیفری ترسیم می‌گردد تا به عنوان تحقیقی مستقل که کمتر نیز به آن پرداخته شده، ضوابطی برای تقنین و تفسیر قوانین کیفری بیان گردد و پر واضح است که راجع به هر یک از اصول و قواعد مطرح در این مقاله، می‌توان به طور جداگانه و مفصل مطلب نگاشت.

در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای، به ترتیب برخی از این قواعد طی دو بخش منطق حقوق کیفری در مرحله تدوین (گفتار نخست) و منطق حقوق کیفری در مرحله تفسیر (گفتار دوم) تبیین می‌شود.

۱. تبیین ضوابط منطق حقوق کیفری در مرحله‌ی وضع و تدوین قانون

قانون‌گذاری کیفری، دارای مراحل مختلفی است که از زمان ارائه‌ی پیشنهاد آغاز و با تصمیم نهایی قوه مقننه پایان می‌یابد. از آن‌جا که قانون کیفری، در ذات خود محدود کنندهٔ آزادی‌های شخص است، هرگونه جرم‌انگاری بدون توجه به مبانی اصول حقوق کیفری و مبانی و اصول جرم‌انگاری، می‌تواند زمینه‌ساز چالش‌های متعددی باشد (افراسیابی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱). بر این اساس اقتضای احتیاط آن است که رویکرد «حداقل بودن حقوق کیفری»[۱] (علوی، ۱۴۰۳: ۸۳) را مدنظر داشت.

غالب نظام‌های عدالت کیفری نیز چنین رویکردی دارند. اصل حداقل بودن حقوق کیفری که از زیر مجموعه‌های اخلاق قانون‌گذاری است[۲] می‌بایست در فرهنگ قانون‌گذاری کشور، به عنوان یک پارادایم، مورد توجه قرار گیرد، زیرا بی‌توجهی به این مهم، چیزی جز «تورم قوانین کیفری»[۳] را در پِی ندارد (مرادی، ۱۳۹۸) و در مقام تفسیر، منجر به فراوانی نظریه‌ها و تشتت آراء قضایی می‌شود. منطق حقوق کیفری این حد از جرم‌انگاری را هر چند به منظور ایجاد و برقراری نظم بیشتر در جامعه باشد را بر نمی‌تابد. چنان‌که برخی در رد جرم‌انگاری افراطی نیز گفته‌اند: «هیچ چیز نمی‌تواند در روابط میان اشخاص، جای اصول محوری اخلاق را بگیرد، رعایت این اصول، ارادی و نقض آن‌ها استثنایی است. تصور بر این است که تعدد و فربه‌ای قوانین، رعایت نکردن اصول و قواعد اخلاقی را جبران می‌کند» (ریپر، ۱۳۹۶: صص ۱۹۰ و ۱۹۲).

هم‌چنین لازم به ذکر است که نقش ذاتی حقوق کیفری، بیش از آن‌که نقش ارزش آفرینی داشته باشد، نیروی حافظ ارزش‌های مهم و حیاتی هر جامعه است که در صورت نقض آن‌ها و در نبود سایر روش‌های موثر، از آن استفاده می‌شود. از این‌رو لازم است جرم‌انگاری به مواردی مانند منفعت عمومی و یا حمایت از قوام جامعه محدود شود

---

۱. Minimum criminal penalty

۲. البته به هنگام تفسیر نیز، تفسیرگر باید با نظر به همین اصل حداقلی بودن حقوق کیفری، دست به تفسیر قوانین مبهم زند.

۳. در کشور ایران تعداد عنوان‌های بزه‌کارانه بیش از یک هزار و ششصد مورد می‌باشد (برای دیدن آن عناوین ر. ک. افشین عبداللهی (ویراستار)، عناوین مجرمانه، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، ۱۳۹۶).

(محمودی جانکی، ۱۳۸۳: ۷۹۰ و ۷۹۱)، و گرنه ممکن است در مواردی همانند «قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره» مصوب ۱۳۷۳[1] جرم‌انگاری رفتاری، به هیچ وجه سودمند نباشد و منتهی به نتیجه‌ی مورد انتظار نگردد. این قانون با جرم‌انگاری وارد کردن، پخش و استفاده از تجهیزات ماهواره‌ای، نه تنها استفاده از آن‌ها را کمتر ننمود، بلکه به مرور استفاده از آن افزون‌تر نیز شد. فقه کیفری (اسلامی) هم همواره در مورد کیفر (به ویژه در بزه‌های منافی عفّت) کمال احتیاط را پیش گرفته است و از این‌رو می‌توان از اصل احتیاط به عنوان یک معیار قاطع در تعیین کیفرها یاد نمود[2] (گودرزی و شمس ناتری، ۱۴۰۲: ۱۹) که تا حدودی هم‌پوشانی با اصل حداقلی حقوق کیفری از این حیث دارد.

باری، در ادامه مهم‌ترین ضوابط منطق حقوق کیفری در مرحله‌ی وضع و تدوین قانون تبیین می‌گردد.

۱-۱. قانون‌گذاری مبتنی بر اندیشه و هدفمند و ضوابط آن

قانون‌گذاری کیفری چه از حیث جرم‌انگاری و چه از حیث کیفرگذاری، باید مبتنی بر اندیشه و هدفمند باشد. در کیفرگذاری هدفمند، غایتْ توسعهٔ پایدار جامعه از جهت بزه‌کاری و حل مسألهٔ بزه است.[3] در مدل کیفرگذاری هدفمند، بزه‌کار به مثابهٔ ابزار و وسیله نگریسته نمی‌شود که با اِعمال کیفر بر او اعادهٔ نظم و پیش‌گیری از بزه حاصل شود، بلکه بزه‌کار غایت کیفر است و با اعطای حقّ دخالت در تعیین سرنوشت دعوا (با نظر به اصلاحی

---

۱. برخورد با پیامدهای منفی برنامه‌های ماهواره‌ای، به طور حتم تنها از طریق جرم‌انگاری، صحیح و ضروری به نظر نمی‌رسد و اقدام‌هایی با رویکرد فرهنگی را می‌طلبد.

۲. به نظر می‌رسد با توجه به سهله و سمحه بودن شریعت اسلام، بهتر است تا این معیار در حقوق کیفری اجرا شود که در موارد اختلافی -چه در مورد موضوعات و چه در مورد احکام- هرگاه در فقه راجع به اصل جرم بودن یک رفتار اختلاف نظر وجود داشت، قانون‌گذار بتواند با پذیرش دیدگاهی که قائل به عدم جرم‌انگاری آن رفتار است، از وارد کردن آن در حیطهء بزه‌ها خودداری نماید (هم‌چنین است در تعیین کیفر). به عبارتی، فقه امامیه، این امکان را به ما می‌دهد که به حقوق کیفری روز دنیا نزدیک شویم. چنان‌که قانون‌گذار مدنی نیز در تنظیم بخش‌های مختلف این قانون، بدان توجه داشته است (الشریف، ۱۳۹۹: ۶۲۸).

۳. اگر تنها با تحلیل‌های اقتصادی دست به تقنین زده شود، در آن صورت کیفر ابزاری برای بازدارندگی و فایده‌گرایی خواهد بود (نگاهی ابزاری) و سزادهی رویکردی رو به گذشته، استحقاق محور و وظیفه‌گرا دارد.

بودن هدف کیفر و یا رضایت بزه‌دیده)، کرامت ذاتی وی پاس داشته می‌شود (حاجی ده آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸: ۱۰۹). به موجب قانون‌گذاری مبتنی بر اندیشه، در مواردی که دست‌یابی به دو غایت مورد نظر از کیفر ممکن نیست و تحقّق یک هدف منجر به نقض هدف دیگر می‌شود، باید غایت اصلی از کیفر را مشخص نمود و با توجه به آن، به اعمال کیفر پرداخت. نباید در این موارد با تمامیّت خواهی‌های کور، هدف مهم‌تر را قربانی کیفرهای کلیشه‌ای که ناقض آن هستند نمود (همان، ۱۳۹۸: ۱۰۷). در منطق حقوق کیفری آن‌چه موضوعیت دارد، نیل به اهداف جزا است نه خود کیفر. برای تحقق این مهم باید قاعده «کیفی بودن قانون کیفری» (در جرم‌انگاری) و اصلِ «اعتدال» (در اعمال کیفر و سزادهی) رعایت شوند.

به موجب قاعده «کیفی بودن قانون کیفری»[1]، که ارتباط تنگاتنگی با عقلانیت و اندیشه دارد[2]و منجر به افزایش اقتدار عقلانی نظام حقوقی می‌شود، تعریف یک بزه و واکنش متناسب علیه آن (وضع قوانین کیفری) نباید خیلی وسیع و گسترده باشد (مانند بند یک ماده ۶۴۰ ق.م.ا که از عبارت «هر چیزی» استفاده نموده است[3]، بلکه باید شفاف، مشخص، صریح و منجّز باشد (دلماس مارتی، ۱۳۸۱: ۱۸۸). طبق اصل «کیفی بودن قانون» تابعان نظام حقوق کیفری باید به طور دقیق بدانند در صورت انجام چه رفتاری مستحق کیفر هستند. به عبارتی، قانون کیفری جای مصلحت اندیشی و اجمال‌گویی نیست. طبق «عقلانیت مفهومی» که ابهام را در قوانین به حداقل می‌رساند (بونگه، ۱۳۹۵: ۴۱۱)، ابهام‌گویی و اجمال‌گویی در حقوق کیفری جایگاهی ندارد. تنها جلوه‌گاه شرعیات باید قانون با کیفیت باشد که «پیش بینی‌پذیر بودن»[4]، «در دست‌رس بودن»[5] و «شفاف بودن»[6] از اجزای جدایی ناپذیر آن هست (دریجانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۴۶).

---

1 The Rule of the quality of criminal law

۲. برای اطلاع از صفات و ابعاد عقلانیت رجوع شود به: بونگه، ماریو (۱۳۹۵)، فرهنگ نامه فلسفی، (ترجمه: علیرضا امیر قاسمی)، تهران: اختران، صص ۴۱۱و ۴۱۲.

۳. ... هر چیز که عفت و اخلاق عمومی را جریحه دار نماید.

4- predictable
5- Availability
6- clarifying

عنصر «اعتدال» الهام‌بخش آن است که با هرگونه رفتار ناشایست نباید شدید برخورد کرد (نوبهار، ۱۳۹۳: ۴۶). اصل اعتدال در کیفر پیشنهاد می‌دهد در مقام تعیین کیفر از میان بدیل‌های گوناگون، ملایم‌ترین جانشینی که هدف مورد نظر را برآورده می‌سازد برگزیده شود (Frase, 2005: 68). وقتی سخن از کیفر و برای مثال حبس، به میان می‌آید، باید در ذهن مردم شدیدترین بزه‌ها و تجاوز به اساسی‌ترین ارزش‌ها تداعی شود، نه این‌که برای هر رفتار کم اهمیّت، جزئی و مربوط به حریم خصوصی و حقّ زیستن مردم بر پایه سبک‌های گوناگون زندگی، به کیفر حبس تمسک جُسته شود (حبیب‌زاده و زینالی، ۱۳۸۴: ۱۲). شدّت و خشونت قوانین کیفری می‌تواند به خشونت بیشتر در جامعه انجامد و قوانین کیفری خشن اگر با خشونت بالفعل اشخاص درهم آمیزند، خود پایه‌گذار توسّل به جرایم خشونت‌بار دیگر جهت حصول به افعال بزه‌کارانه خواهند بود (غلامی، ۱۳۹۰: ۳۰۰) که قاعده قانون‌گذاری مبتنی بر اندیشه قدم نهادن در چنین مسیری را بر نمی‌تابد.

منطق حقوق کیفری، ضوابطی را پیش‌روی قانون‌گذار و حقوق‌دان قرار می‌دهد تا فرآیند تقنین، از اندیشه تا تدوین، بر مدار عقلانی استوار باشد. هدف از درونی سازی این ضوابط، نظام‌مندی قوانین و مصون سازی آن از اغراضِ غیر عقلانی است؛ به گونه‌ای که برآیندِ آن، تنظیمِ شایسته‌یِ روابط اجتماعی باشد. از جمله‌ی این معیارها می‌توان به «مبانی و اصول جرم‌انگاری»، «سیاست جناییِ حقوق محور» و «توسعه‌ی گفتمان عدالت ترمیمی» اشاره کرد که در ادامه تبیین خواهند شد.

۱-۱-۱. پایبندی به مبانی و اصول جرم‌انگاری

فرآیند قانون‌گذاری کیفری باید مبتنی بر مبانی و اصول جرم‌انگاری باشد. یکی از مبانی معتبر در جرم‌انگاری، اصل ضرر است (غلاملو و اثیمی، ۱۴۰۳: ۲۱۱). مطابق این اصل، تنها رفتارهایی وارد حوزه جرم‌انگاری می‌شوند که به منافع اساسی و حیاتی جامعه آسیب برسانند، هرچند اصل ضرر، شرط لازم، و نه به طور حتم شرط کافی، برای جرم‌انگاری است. اصل ضرر شرط لازم ورود یک رفتار به دایره جرم‌انگاری است، ولی شرط کافی نیست. دو شرط دیگر برای ورود چنین رفتاری به دایره جرم‌انگاری عبارت‌اند از: نخست، این‌که ضمانت اجراهای غیر کیفری، همانند ضمانت اجراهای مدنی و اداری، از ارزش

مورد صدمه حمایت نکنند. و دوم، این‌که جرم‌انگاری چنین رفتاری از مقبولیت اجتماعی برخوردار باشد. در مورد شرط اول کلارکسون به خوبی گفته است:

> «برای کنترل رفتاری که می‌تواند به خوبی توسط دیگر رشته‌های حقوقی تحت نظم درآید نباید از حقوق کیفری استفاده نمود» و یا در تعبیری دیگر: «جامعه‌ای که برای آزادی ارزش و احترام قائل است، از حقوق کیفری فقط در موارد کاملاً ضروری و به عنوان آخرین راه‌حل کمک می‌گیرد» (Clarkson, ۱۹۸۷: ۱۶۱)

یا طبق نظر برخی از حقوق‌دانان، اصل وجود ضمانت اجرا برای رفتار اشخاص استثنا است و اصل بر آزادی عمل می‌باشد (پوربافرانی، ۱۳۹۲: ۲۹). در میان ضمانت اجراها، توسل به کیفر امری استثنایی است و اصل بر بهره گیری از سایر ضمانت اجراها نظیر ضمانت اجراهای مدنی و اداری است (آزمایش، ۱۳۸۳: ۱۸۳). در پژوهش‌های حقوق کیفری از این اصل به عنوان «سیاست جرم‌انگاری تا حداقل ممکن»[1] یاد شده است (Ashworth, ۱۹۹۲: ۵۵; Katz, moor and Morse, ۱۹۹۹: ۱۱۴). علاوه‌بر ضرر، مبانی دیگری نظیر پدرسالاری و اخلاق‌گرایی قانونی نیز برای مبانی جرم‌انگاری مطرح شده‌اند، با این حال، مهم‌ترین آن‌ها همان مبنای ضرر است. افزون بر این، مبنای ضرر با دو اصل ضرورت جرم‌انگاری (ناکارآمدی ضمانت اجراهای دیگر) و مقبولیت اجتماعی تقیید و تکمیل می‌شود.

علاوه‌بر این، اصول حقوق کیفری نیز باید رعایت شود، اصولی همانند قانونی بودن جرم و مجازات، عدم عطف بما سبق شدن قانون، شخصی بودن مسئولیت کیفری، شخصی بودن مجازات‌ها، تساوی مجازات‌ها، فردی کردن مجازات‌ها، قضایی بودن مجازات‌ها و ... . بر این اساس عمل به این اصول به هنگام وضع قوانین کیفری، عمل به منطق حقوقی و موازین آن خواهد بود که ضابطه‌مندی حقوق را در پِی دارد.

1- The Policy of Minimum Criminalization

۲-۱-۱. گزینش سیاست جنایی مبتنی بر آموزه‌های حقوقی (سیاست جنایی «حقوق محور» در تقابل با سیاست جنایی «امنیت محور»)

در یک نگاه کلی، دو الگوی کلان در سیاست جنایی قابل بازشناسی است: یکی الگوی حقوق محور و دیگری امنیت محور. اگرچه مدلِ حقوق‌مدار (انسان‌مدار) همواره موردِ اقبالِ نظام‌های حقوقی بوده است، اما در موارد نادری که برخی کشورها - مانند ایالات متحده پس از رخداد ۱۱ سپتامبر- به طور موقت به سیاست‌های امنیت محور روی می‌آورند، دیری نپایید که دگرباره به همان بنیان‌هایِ حقوق محور بازگشتند.

با بررسی قوانین کیفریِ چند دهه‌ی اخیر که در ایران تدوین شده است، می‌توان به این مهم پِی برد که سیاست جنایی تقنینی ایران از آغاز انقلاب تاکنون، به شکل غالب براساس برداشت‌های ذهنی و انتزاعی از مفهوم بزه و کیفر، با جرم‌انگاری‌های افراطی نه تنها نظام عدالت کیفری را با بحران تورم کیفری مواجه ساخته، بلکه با تجاوز به حقوق و آزادی‌های شخصی، در مواردی زمینه نارضایتی و بی‌اعتمادی جامعه به واضعان سیاست جنایی را نیز مهیا نموده است (Najafi Tavana & Mostafazadeh, 2013: 149-170) هم‌چنین بی‌توجهی قانون‌گذار به اصول و راهکارهای صحیح، سبب تراکم و ازدیاد مراجعات به دادسرها و در نهایت تورم کیفری شدیدی شده است (افراسیابی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱).

امنیتی شدن سیاست جنایی و به دنبال آن سخت‌گیری و سرسختی نظام عدالت کیفری، در تمام ساخت و بنیان سیاست جنایی رسوخ کرده و آن را به یک بستر کاملاً متفاوت تبدیل می‌کند که سیاست جناییِ تشکیل یافته بر مبنای آن، از مسیر اصلی و اولیه‌ی خود خارج می‌گردد. به عبارتی، سیاست جنایی امنیت‌گرا، در پی اهداف خودخواسته و یا ناخواسته در راه انسانیت‌زدایی از حقوق کیفری گام برمی‌دارد (قناد و اکبری، ۱۳۹۶: ۴۲ و ۵۳). زمانی که قانون‌گذار با رویکردی امنیت‌گرا در بحران‌های مقطعی به دنبال احساسات تهییج شده تنها راه کنترل بزه و پاسخ به بی‌نظمی‌های ظاهری را، بدون توجه به مبنای کیفر، با توسّل به شدیدترین نوع کیفرها و با نگاهی پدرسالارانه، اقدام به جرم‌انگاری و کیفرانگاری نماید، باید اذعان نمود که خط مشی خود را از عدالت کیفری به راهی دیگر تغییر داده است و این بحران بزرگی است (میری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۶۱).

برای برون رفت از چنین فضایی همان‌طورکه بعضی نیز بدان اشاره کرده‌اند (قناد و اکبری، ۱۳۹۶: ۶۲ و ۶۳)، پیشنهاد می‌شود که:

> نخست، مقنن و سیاست‌گذار جنایی ایران تا حد امکان از رویکرد امنیت‌گرایانه پیروی نکرده و طرح‌ها و لوایح جدید خود را مبتنی بر این وضعیت قرار ندهد. به عبارتی، این سیاست جنایی «حقوق محور» است که امنیت حقوقی را نتیجه می‌دهد اما رویکرد «امنیت محوری» در سیاست‌های جنایی، چه بسا با امنیت حقوقی نیز که شهروندان از نظام حقوقی کشور خود انتظار دارند، مغایر باشد. و دوم اگر قوانینی در گذشته تصویب گردیده است که خواسته و یا ناخواسته به سمت این رویکرد متمایل گردیده است را شناسایی و در نهایت به اصلاح یا نسخ ضمنی و یا صریح آن‌ها همت گمارد تا سیاست جنایی تقنینی ایران از پیامدهای نامطلوب آن مصون بماند.

با این حال تحولی که از سیاست جنایی امنیت‌گرا به سمت سیاست جنایی حقوق محور بوده را می‌توان در قوانین اصلاحی اخیر دید. برای نمونه می‌توان به قانون مبارزه با مواد مخدر اشاره نمود. توضیح آن‌که ارزیابی و تحلیل سیاست جنایی تقنینی ایران در حوزه مقابله با قاچاق مواد مخدر در مرزهای ج.ا. ایران این واقعیت را نشان می‌دهد که مقنن تا سال ۱۳۶۷ ش. سخت‌ترین و شدیدترین جرم‌انگاری را در برابر این‌گونه بزه‌ها اتخاذ نموده، تا از میزان وقوع این بزه‌ها کاسته و پیش‌گیری عمومی از ارتکاب بزه را محقق سازد (پوربافرانی و مسائلی، ۱۳۹۶، ۱۵۳). مقنن بر مبنای سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر (مصوب ۱۳۸۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام) و متأثر از جهانی شدن بزه و کنوانسیون‌های بین‌المللی (به خصوص کنوانسیون ۱۹۸۸ م. سازمان ملل متحد) و به منظور مقابله هدف‌مندتر با پدیده قاچاق مواد مخدر در مرزهای ج.ا. ایران، دوباره قوانین مبارزه با مواد مخدر را در سال ۱۳۸۹ (در پانزده بند) اصلاح نمود. البته، کماکان سیاست جنایی مقنن در این اصلاحیه، مبتنی بر افزایش موارد جدید جرم‌انگاری مواد مخدر بود (رزینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۰۲). در ادامه، قانون‌گذار در اقدامی مناسب در تاریخ ۱۳۹۶/۷/۱۲

دوباره ماده واحده‌ای (ماده ۴۵) به قانون مبارزه با مواد مخدر (مصوب ۱۳۶۷/۸/۳ و اصلاحات بعدی آن) الحاق نمود که مبتنی بر کاهش کیفر اعدام است؛ و در آن شروطی برای کیفر اعدام قاچاقچیان و تولیدکنندگان مواد مخدر لحاظ نموده؛ و تا حدودی بزه‌های مربوط به اعدام قاچاقچیان را کاهش داده است.

به نظر می‌رسد، این اقدام پسندیده و تحول‌آمیز باید نسبت به سایر قوانین ماهوی کیفری نیز صورت گیرد. اگر چنین شود می‌توان با سربلندی در عرصه‌ی بین‌الملل اظهار داشت که حقوق کیفری ایران در مرحله‌ی وضع و تدوین قانون، بر طبق منطق حقوق عمل می‌کند و از سلیقه‌ها و غرض‌های شخصی و سیاسی در تصمیم گیری‌های کلان به دور است. در این صورت قوانین ایران، مرکز توجهات قرار می‌گیرد و دیگر کشورها از این قوانین اقتباس می‌کنند.

۳-۱-۱. اندیشه «عدالت ترمیمی» و نقش بزه‌دیده در فرآیند دادرسی کیفری (توسعه جرایم قابل گذشت، در مقابل «عدالت کیفری استحقاقی»)

سازمان ملل متحد (UN) عدالت ترمیمی را به عنوان یک پاسخ تکاملی به بزه و جنایت‌هایی که این پاسخ به شأن و برابری همه مردم احترام می‌گذارد، تعریف می‌کند.[1] گسترش استفاده از برنامه‌های عدالت ترمیمی و میانجی‌گری، متعاقب تصویب اصول پایه در به کارگیری از برنامه‌های عدالت ترمیمی در قلمروی کیفری مصوب شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد ۲۰۰۳م[2] مورد توّجه قانون‌گذاران ملی قرار گرفت.

قانون اساسی ایران در خصوص رعایت حقوق بزه‌دیده، بزه‌کار و جامعه، با تأکید بر حل و فصل اختلافات، پیش‌گیری و اصلاح بزه‌کاران و ...، توجه ویژه‌ای به بسترهای اسلامی ـ فقهی موجود و اسناد بین‌الملل و منطقه‌ای داشته است، به طوری که چندین اصل را که عبارتند از اصول ۲، ۳۹، ۱۱۰ (بند ۱۱)، ۱۵۶، ۱۵۸، ۱۶۷ و ۱۷۱ را با توجه به جایگاه

---

1 The Nations United (UN) defines Restorative Justice as an evolutionary respects to Crime which respects the dignity and equality of all people, promoting social harmony through recovery of victims, offendors, and communities.

1 Basic Principles on the use of restorative Justice prigrammes in Criminal matters the Economic and Social Council, 12/2003

عدالت ترمیمی، به اندیشه‌های خاص مورد قبول عدالت ترمیم‌مدار اختصاص داده است (شکری و همکاران، ۱۴۰۰: ۹). برای مثال، مقام‌های قضایی می‌توانند با استناد به اصل «مناسب بودن تعقیب و کیفر»، در بسیاری از موارد از تعقیب صرف نظر نموده و جبران خسارت و ترمیم زیان‌های وارد شده و اصلاح بزه‌کار و بازگشت دوباره وی به جامعه را که از اصول عدالت ترمیمی است، اجرا کنند[1](شیری، ۱۳۹۷: ۴۳۴ و ۴۳۵).

با این‌حال، یافتن چالش‌های توسعه عدالت ترمیمی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به منظور حرکت از نظام حقوقی موجود به سمت نظام حقوقی مطلوب و برآمده از آموزه‌های ترمیمی، در راستای تحقق اهداف عدالت کیفری از ضروریات و نیازمندی‌های امروز نظام سیاست جنایی کشورمان می‌باشد که مدعی داشتن مختصات تئوریک سیاست جنایی خاص مبتنی بر حکومت جمهوری است (شکری و همکاران، ۱۴۰۰: ۵).

در باز تعریف بزه، ترمیم و جبران آسیب‌های بزه‌دیده نقش محوری دارند؛ از این‌رو، تبیین مفهوم بزه بدون لحاظ کردن ساز و کارهای جبرانی، رویکردی ناتمام است (Bazemore & Walgrave 1999: P 45). گویا این رویکرد را می‌توان در مواد ۲ و ۹ ق.آ.د.ک ۹۲ مشاهده نمود. مواد متعددی از قانون یاد شده به حقوقِ بزه‌دیده در مراحل مختلف فرآیند عدالت کیفری اختصاص داده شده است. در این خصوص مواد ۱۳، ۳۷، ۳۸، ۴۴، ۴۵، ۴۹، ۴۸۳ و ...، حقوقی برای بزه‌دیدگان در مراحل مختلف دادرسی در نظر گرفته است. قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نیز تحوّلات مهمی را دربارهٔ حقوق بزه‌دیده ایجاد نموده است. از جمله می‌توان به مواد ۳۸، ۴۰، ۴۶، ۵۱، ۵۷، ۵۸، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۷، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۶۵، ۴۱۸ و ... اشاره نمود.

تمرکز ویژه بر نیازهای بزه‌دیدگان، وجه تمایز بنیادین عدالت ترمیمی از سایر الگوهای عدالت، به ویژه عدالت کیفری است. اگر حقوقِ بزه‌دیده را به دو دسته‌ی «حقوق ناظر بر کیفر و کیفیت اجرای آن» و «حقوق معطوف به جبران خسارت‌های مادی و معنوی» تقسیم

---

۱. یکی از رویکردهای عدالت ترمیمی نسبت به بزه‌کاران، حذف کیفر نسبت به بزه‌کارانی است که شرایط مناسب‌تری جهت بازگشت به اجتماع دارند. چه دلیلی برای کیفر بزه‌کارانی وجود دارد که در راه جبران زیان‌های وارد شده به بزه‌دیده قدم مثبتی برداشته‌اند، از ارتکاب بزه شرمگین و پشیمان هستند و آمادگی بازگشت به اجتماع را دارند؟

کنیم، باید اذعان نمود که شناسایی حق مشارکت بزه‌دیده در تعیین کیفر و نحوه‌ی اجرای آن، از تحول‌های شگرف سیاست جنایی ایران به‌شمار می‌رود. در حقوقِ جزای عرفی سنّتی، کیفر حقّ عمومی و جامعه تلقی می‌شود و بزه‌دیده دربارهٔ آن صاحب حقّ دانسته نمی‌شد، اما جالب آن‌که در حقوق جزای اسلامی، این حقّ به رسمیّت شناخته شده است (شیری، ۱۳۹۷: ۱۶۸).

به نظر می‌رسد که قانون‌گذار باید با قائل شدن جایگاهی برتر برای بزه‌دیده و متضرر از بزه، تدبیر فرآیند کیفری را (با رعایت شرایط لازم) به وی واگذار نماید (با توسعه‌ی بزه‌های قابل گذشت)[1] و رویکردهای جدید عدالت ترمیمی نیز بر این مهم تأکید دارند (الهام و برهانی، ۱۴۰۰، ج۲: ۲۸۰). به عبارتی، قاضی می‌تواند با مطمئن ساختن بزه‌دیده از این‌که حقوق او با ترک تعقیب از بین نمی‌رود، وی را وارد فرآیند میانجی‌گری کند و به حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها بپردازد. این اقدام، علاوه‌بر این می‌تواند صلح و سازش میان طرفین را به دنبال داشته باشد و باعث کوتاه و آسان شدن فرآیند طولانی و پرهزینه عدالت کیفری سنتی گردد (قنادزاده تفتی، ۱۳۸۹: ۹۲). از این‌رو قضات لازم است با آگاهی از این ظرفیت‌های ترمیمی استفاده کنند، از تراکم پرونده‌ها جلوگیری نموده و علاوه‌برآن حقوق بزه‌دیده نیز به خوبی حفظ گردد (فروزش، ۱۳۸۵: ۱۸۶ و ۱۸۷).

تحقّق حقوق سه گانه‌ی بزه‌دیده، جامعه و بزه‌کار در کیفر و نوع آن، که تعارض و تزاحم بالایی با هم دارند مقتضی یک راهبرد کیفری هدفمند است که از طریق عمل به ضوابط منطق حقوق کیفری می‌توان به آن نائل شد. مبتنی بر یک منطق قابل پیش‌بینی و قاعده‌مند که آموزه‌های علمی کیفرشناختی و جرم‌شناختی در آن نقشی پر رنگ دارند و اصول مسلّم حقوق کیفری مانند تناسب، کاربرد کمینهٔ حقوق کیفری، اعتدال و ... بر آن حاکم هستند و در عین حال به مصالح هر سه طرفِ بزه یعنی بزه‌کار، بزه‌دیده و جامعه توجّه دارد (حاجی ده آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸: ۱۰۳)، می‌توان قوانینی مطلوب و شایسته در

---

۱. تقسیم‌بندی بزه‌ها به بزه‌های حقا.. و حق‌الناس و واگذاری اختیار عفو و گذشت در بزه‌های حق‌الناسی به بزه‌دیده، او را به مهم‌ترین کنش‌گر پدیده بزه‌کارانه تبدیل می‌کند که می‌تواند تأثیرگذار در روند رسیدگی باشد (قنادزاده تفتی، ۱۳۸۹: ۱۶۲).

زمینه‌ی کیفری تدوین نمود که از زمان شروع فرآیند تقنین تا نهایی شدن آن، تمامی موازین منطق حقوق کیفری رعایت شده باشد.

۲-۱. انسجام در قانون‌گذاری و غیر جزیره‌ای عمل کردن

با نگاه و تأمل در قانون اساسی و برخی اصول آن، ناظر بر «حقوق مرتبط با دادرسی» مانند ایجاد امنیت عادلانه برای همه (بند ۱۴ اصل ۳)، منع بازداشت خودسرانه (اصل ۳۲)، حق دادخواهی (اصل ۳۴)، حق انتخاب وکیل (اصل ۳۵)، اصل قانونی بودن پدیده جنایی (اصول ۳۶ و ۱۵۶)، اصل برائت (اصل ۳۷)، منع هتک حرمت و حیثیت بازداشت شدگان و زندانیان (اصل ۳۹)، حق تظلم‌خواهی (بندهای ۱ و ۲ اصل ۱۵۶ و ۱۷۳)، اصل علنی بودن محاکمات (اصل ۱۶۵)، منع استنکاف از احقاق حق (اصل ۱۶۷)، حق درخواست جبران خسارات ناشی از تقصیر و یا اشتباه قاضی (اصل ۱۷۱) دانسته می‌شود که قانون‌گذار ایران به این حقوق اساسی در قانون مذکور توجه داشته است. اما در قانون‌گذاری کیفری ایران، می‌توان شاهد مواردی از نقض بعضی از اصول مذکور مانند نقض اصل ۳۹ قانون اساسی بود. ماده ۹ قانون مبارزه با مواد مخدر سال ۱۳۶۷ با اصلاحات سال‌های ۱۳۷۶ و ۱۳۸۹ بیان می‌دارد: «حکم اعدام در صورت مصلحت در محل زندگی محکوم علیه اجرا خواهد شد». در این مقرره علاوه‌بر کیفر مرتکب، حیثیت او و حتی خانواده وی لحاظ نشده است. و یا در خصوص صاحب منصبان قضایی، در ماده ۴۹۹ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر شده است: «اجرای علنی کیفر ممنوع است، مگر در موارد الزامی قانونی و یا در صورتی که به لحاظ آثار و پیامدهای اجتماعی بزه ارتکابی، نحوهٔ ارتکاب بزه و سوابق مرتکب و بیم تجری او و دیگران، دادگاه خود و یا به پیشنهاد دادستان، اجرای علنی کیفر را ضروری تشخیص دهد و اجرای علنی کیفر را در رأی تصریح کند». در ماده ۱۰ و نیز بند یکم ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی این مهم مورد توجه واقع شده است که باید با اشخاصی که از آزادی محروم شده‌اند با انسانیت و احترام به حیثیت ذاتی انسان رفتار شود و نیز شرف و حیثیت او نباید مورد تعرض واقع شود.

اصل ۹ ق.ا، بر مصونیت حقوق اشخاص تأکید می‌ورزد و حتی تعرض به این حقوق از طریق مقرره و قانون‌گذاری را منع می‌کند. بر اساس اصل یاد شده تنها مجوز ایجاد

محدودیت در حقوق و آزادی‌های مشروع، جلوگیری از ورود خدشه به استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و تمامیت ارضی ایران است و تنها در این صورت است که می‌توان در حوزه حقوق و آزادی‌های شخصی مداخله نمود (افراسیابی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴).

زمانی می‌توان از وجود انسجام در بخش‌های مختلف قوانین کیفری (از حیث تعاریف، مشخص بودن گستره‌ی بزه‌ها و نوع کیفرها) سخن گفت که معیارها و ضوابط جرم‌انگاری که در قانون اساسی به آن‌ها توجه گردیده را در هنگام وضع قانون عادی رعایت کرد. اگر چنین شود، تنها در مواردی می‌توان اقدام به قانون‌گذاری نمود که وفق اصول مزبور، به طور قطعی خلأ تقنینی برای موضوعی احساس شود و احساسات و هیجانات سیاسی عاملی برای پاسخ به چرایی وضع و جرم‌انگاری رفتار نگردد.

۳-۱. قانون‌نویسی شفاف

از لوازم حکمرانی خوب، وجود قوانین شفاف می‌باشد، لذا فقدان قوانین شفاف به خصوص در زمینه‌های کیفری که به طور مستقیم با آزادی‌های اشخاص مرتبط است، چنین حکمرانی مطلوب را دچار چالش نموده و موجب سست شدن اعتماد عمومی به نهاد حاکمیت می‌شود. در پرتو پاسداشت اصل قانونی بودن جرم و مجازات که حافظ آزادی‌های اساسی اشخاص در نظام عدالت کیفری و تضمین حقوق آنان به شمار می‌رود، قوانین کیفری باید صریح و آشکار باشند و رفتارهای بزه‌کارانه را مشخص و کیفرهای آن‌ها را به روشنی معین کنند (عظیمی و رحمتی، ۱۳۹۹: ۶) تا قاضی از قیاس و تفسیر دل‌خواه برای حل دعاوی استفاده نکند. در غیر این صورت، آزادی‌های شخصی مخدوش و نظم و مصالح اجتماعی که مورد توجه قانون‌گذار[1]است، دچار آسیب خواهد شد (عظیمی و رحمتی، ۱۳۹۹: ۴). قانون مبهم، آن هم درباره بزه‌انگاری، سرنوشت اشخاص را دست‌خوش سلیقه‌های شخصی می‌کند و حقوق و آزادی‌های آن‌ها را به مخاطره

۱. منطق حقوق کیفری ایجاب می‌کند تا هم در زمان وضع قانون و هم در زمان تفسیر آن، به نظم و مصالح اجتماعی که مورد توجه شارع نیز می‌باشد، خللی وارد نشود.

می‌اندازد. درست است که بر اساس اصول تفسیر قوانین کیفری، ابهام قانون را نباید به ضرر متهم تفسیر نمود (اصل تفسیر به نفع متهم) و هم‌چنین نباید گستره و مصداق‌های اعمال بزه‌کارانه را به موارد مبهم سرایت داد (اصل تفسیر مضیق)، اما این امر باعث نمی‌شود تا قانون‌گذار رعایت احتیاط را برای تدوین قانون صریح و شفاف نداشته باشد. در هر صورت ابهام قانون باعث اختلاف آرا می‌شود و در این میان آن‌چه لطمه می‌بیند حقوق و آزادی‌های اشخاص است. ابهام در قانون می‌تواند فرصت‌های زیادی از دادگاه‌ها و به خصوص دیوان عالی کشور در مقام صدور آرای اصراری و یا وحدت رویه بگیرد و آن‌ها را از انجام وظایف اساسی‌شان باز دارد که به نوبه خود اطاله دادرسی را در بر خواهد داشت (پوربافرانی، ۱۳۹۲: ۴۲).

به نظر نمی‌رسد، بر اساس قانونی که مبهم باشد، در صورت نقض آن، بتوان کسی را مؤاخذه کرد و هم‌چنین مطابق با یک قانون مبهم هم اشخاص نمی‌توانند حقوق خود را مطالبه نمایند (یزدانی زنوز، ۱۳۸۸: ۲۷۹). استفاده از عبارات تفسیر بردار و مبهمی که هر کس به سلیقه‌ی خود می‌تواند برداشت متفاوتی از آن داشته باشد با روح اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها مغایرت دارد. در صورت ابهام قانون کیفری، تا زمان وضع قانون جدید دادگاه‌ها باید به دلیل احترام به اصل قانونی بودن جرائم و اهداف بلند آن هم‌چون حفظ حقوق و آزادی‌های شخصی، فقط موارد و مصداق‌هایی که به طور حتم در قلمرو جرم انگاری است را بزه بدانند و از توسعه شمول عناوین بزه‌کارانه به موارد مبهم خودداری کنند. این امر راه کسانی را که به امید سوءاستفاده بعدی بخواهند قانون کیفری را مبهم تدوین کنند، می‌بندد (پوربافرانی، ۱۳۹۲: ۴۳). براین‌اساس ابهام قانون نمی‌تواند شیوه‌ای باشد تا از شکاف و تاریکی آن، بزه و رفتار بزه‌کارانه را تفسیر موسع کرد و مصداق‌های مورد تردید را داخل در حکم کیفری نمود.

شاهد مطلب اخیر در لزوم شفاف بودن قوانین کیفری از حیث معرفی بزه و تعیین کیفر که در صورت عدم توجه به آن، حتی در مواردی موجب به خطر افتادن بنیان‌های حقوق کیفری می‌شود، ماده ۲۲۰ ق.م.ا ۱۳۹۲ است. طبق سیاستی که مقنن در ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ پیش گرفته است، شناسایی دقیق بایدها و نبایدهای کیفری از سوی

شهروندان ناممکن شده است. از این‌رو، آنان نمی‌توانند نظام رفتاری خود را از پیش با قانون مجازات اسلامی منطبق نمایند، زیرا طبق ماده مزبور، احتمال محکوم شدن شماری از شهروندان به جهت ارتکاب رفتارهایی که هنگام تدوین این قانون بزه بودن آن شناسایی و اعلام نشده است، تقویت می‌شود. مقرره‌های کیفری آن‌گاه می‌توانند به منصرف کردن شهروندان از ارتکاب بزه‌کاری بیانجامد که پیش‌تر و به شکل صریح به جرم‌انگاری و کیفرگذاری مبادرت ورزیده باشند. به این‌سان، ماده ۲۲۰ شناسایی هنجارها و پیام کیفری قانون‌گذاری از سوی شهروندان را امکان ناپذیر کرده و در نتیجه کارکرد بازدارنده عدالت کیفری را با چالش مواجه می‌سازد (درجانی و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۵۳). علاوه‌بر این، سیاست مذکور زمینه برخورد گزینشی به قضات را هم می‌دهد. بدیهی است، این اختیاردهی به قضات فرآیند قانون‌گذاری کیفری را از شکل متعارف خارج نموده و به آن جنبه سلیقه‌ای ـ قضایی با انگیزه‌های نامناسب می‌بخشد (Coughlan, 2018, p. 275). بنابراین از آن‌جا که ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نه تنها با مفهوم حقوقی شفافیت ناسازگار است، بلکه با مبانی آن نیز تعارضی آشکار دارد و با به خطر انداختن قطعیت قوانین و اصل آزادی - که لازمه حفظ حقوق و آزادی‌ها است - بازنگری فوری در این مقرره قانونی و قوانین مشابه را ضروری می‌سازد (دریجانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۵۳ و ۱۵۴). از این‌رو است که برخی صاحب نظران گفته‌اند: «در امور کیفری، حتی به مفهوم مخالف استناد نمی‌کنیم» (آخوندی، ۱۳۹۵: ۳۰) که منظورشان اشاره به بعد کیفیت قانون کیفری و صراحتی است که باید داشته باشد.

چنان‌که دیگران نیز گفته‌اند به نظر می‌رسد که ضرورت و صراحت تصمیم‌های قانون‌گذار، اختصاصی به قوانین محدودکننده نداشته باشد. مقرره‌هایی که مساعد به حال متهم است و دربردارنده‌ی امتیازها و معطوف به توسعهٔ حقوق و آزادی‌ها می‌باشد نیز باید از روشنی و صراحت لازم برخوردار باشند. امروزه «حد اعلای صراحت»[1] در تقریر مقرره‌های قانونی از جمله وظایف اخلاقی - حقوقیِ قانون‌گذاران به شمار می‌رود و قانون متصف به این وصف قانونی، مترقی و مبتنی بر اصول دموکراسی تلقی می‌شود. ابهام قانون

1 Maximum Certainty

در عمل آثار اخلاقی قانون را زائل و یا دست کم مختل می‌سازد، به گونه‌ای که نظام حقوقی مشتمل بر مجموعه‌ای از مقرره‌های مبهم را می‌توان با وضعیت بی‌قانونی مقایسه کرد (مرادی، ۱۳۹۸: ۲۸۰ و ۲۸۱) و شایسته‌ی نظامی که مدعی قانون‌مداری و قانون محوری است، نخواهد بود. با این حال چنان‌چه باز با قانون مبهم مواجه شدیم، منطق حقوق کیفری ایجاب می‌کند تا تفسیر قانون به صورت گسترده انجام نشود و موجبی در جهت تضعیف حقوق و آزادی‌های اشخاص نباشد (منصوریان و همکاران، ۱۴۰۲: ۴۹).

۲. تفسیر قوانین جزایی در پرتو منطق حقوق کیفری

تفسیر قوانین کیفری، تابع امیال محض مفسّر نیست، بلکه باید مبتنی بر اصول و قواعد مسلم تفسیری باشد. در تفسیر منطقی و ضابطه‌مند مقرره‌های کیفری[۱] کار تفسیرگر از حد تحلیل الفاظ و عبارت‌های قانون آغاز می‌شود و تا پِی بردن به مبنا و علت وضع قانون ادامه پیدا می‌کند. چنان‌چه به هنگام ابهام و اجمال قانون، بتوان مبنا و علت وضع حکم را یافت، به اندازه‌ای جبران کاستی‌های تقنین میسر خواهد شد. برای نمونه، مقرره‌های مربوط به قتل و جرح و ایرادِ صدمه، به منظور حمایت از حیات و حق سلامتی انسان‌ها می‌باشد؛ حال اگر کسی از طریق پرتوافکنی، موجب سلب حیات و یا ایذاء دیگری شود (هرچند تصریح قانونی برای آن نباشد)، با لحاظ مبنای جرم انگاری که حمایت از حیات و سلامتی است، می‌توان چنین اعمالی را مشمول مقرره‌های جاری دانست (منصورآبادی، ۱۳۹۶: ۴۲ و ۴۳؛ نجیب حسنی، ۱۳۹۱: ۹۶).

از برخی از اصول بنیادین تفسیر حقوق کیفری مانند اصل تفسیر مضیق، تفسیر به نفع متهم، منع توسل به قیاس و تفسیر در چارچوب اصل قانونی بودن جرم و مجازات سخن بسیار گفته شده است، لذا نگارندگان تحقیق حاضر، از بیان مطالب مربوط به اصول تفسیری مزبور خودداری نموده و اصول دیگری که به هنگام تفسیر قوانین جزایی باید مورد توجه قرار گیرد و کمتر به آن پرداخته شده است مانند «تفسیر قانون کیفری در پرتو اصول ق.

---

۱. مراد از منطق قانون، قلمروی است که فهم عرفی و منطق حقوقی آن را اقتضا می‌کند (منصورآبادی، ۱۳۹۶: ۴۲).

ا»، «قاعده تفسیر مفاهیم مبهم و ذهنی از طریق معیارهای عینی» و «تفسیر عدالت‌گرایانه‌ی قوانین کیفری» را به نحو اختصار توضیح خواهند داد.

۱-۲. قاعده تفسیر قانون کیفری در پرتو اصول قانون اساسی

همان طورکه هیچ قانون عادی نمی‌تواند خلاف قانون اساسی باشد، هیچ نوع تفسیر از قوانین عادی نیز که از سوی دادگاه‌ها به عمل می‌آید، نباید مخالف با این سند برتر قانونی باشد (پوربافرانی، ۱۳۹۵: ۵). به هنگام تفسیر قانون، از جمله اصول برتر قانون اساسی که تفسیرگر باید با التفات به آن، اقدام به تفسیر نماید، اصل ۹ ق.ا می‌باشد. به موجب این اصل: «هیچ شخص یا گروه یا مقامی حق ندارد به نام استفاده از آزادی به استقلالِ سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی و تمامیت ارضی ایران کمترین خدشه‌ای وارد کند و هیچ مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور آزادی‌های مشروع را، هرچند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند».

اصل مزبور حائز مطالب بسیار مهمی است ولی کمتر مورد توجه حقوق‌دانان کیفری قرار می‌گیرد. چنان‌که در فرآیند تقنینی کشور، می‌بایست به منظور انطباق قانون وضع شده با قانون اساسی و موازین اسلامی، شورای نگهبان به بررسی این مهم بپردازد و هیچ قانون عادی نباید مغایر ق.ا باشد، لذا به طریق اولی تفسیر یک تفسیرگر نیز نمی‌تواند خلاف قانون اساسی باشد. به عبارتی، وقتی خود قانون نباید خلاف ق.ا باشد، مسلم است که تفسیری هم که از آن به عمل می‌آید، نباید نه مخالف همان قانون و نه مخالف قانون اساسی باشد.

چنان‌چه به اصل ۹ ق.ا خوب نگاه شود، روشن می‌گردد که مقنن چه موضوعات و مسائل اساسی و حیاتی همانند آزادی، استقلال، وحدت و... را هم ردیف یک‌دیگر قرار داده است. این نشان از ارزش والا و هم رتبه بودن این سه امر کلان می‌باشد. مقنن اساسی، آزادی را در ردیف تمامیت ارضی کشور قرار داده که بسیاری از مردم در مسیر آن، جانفشانی کرده و حیات خود را به جهت حفظ و بقای خاک سرزمین‌شان، تقدیم دین و وطن کرده‌اند. این هم رتبگی نشان از تفکیک ناپذیری این سه رکن برتر کشور دارد. از این‌رو است که در ادامه اصل آمده است که هیچ مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور، آزادی‌های مشروع را هرچند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند.

ممکن است سوال شود ارتباط این اصل با حقوق کیفری چیست؟ در پاسخ باید اظهار داشت که از جمله مهم‌ترین اقدامات در حقوق کیفری، جرم‌انگاری است که چنین اقدامی، نقطه مقابل آزادی است؛ هرچه دایره جرم‌انگاری بیشتر شود، دایره آزادی کمتر می‌شود. این آزادی به دو هدف بلند حقوق کیفری یعنی «حفظ حقوق و آزادی‌های شخصی» و «حفظ نظم عمومی» اشاره دارد. پس اولین قاعده مورد توجه در قوانین کیفری به خصوص در بزه‌هایی که مربوط به حقوق و آزادی‌های شخصی و بزه‌هایی که علیه امنیت داخلی است، بحث آزادی قولی و رفتاری (تا جایی که نظم عمومی و اخلاق حسنه را مخدوش نکند) می‌باشد.

علاوه‌بر اصل مذکور، تفسیرگر قانون جزایی می‌بایست به اصول دیگر قانون اساسی که با موضوع تفسیر ارتباط زیادی دارد، مانند اصول ۳۶، ۳۷، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۹ و ... توجه نماید تا تفسیر و برداشت صورت گرفته، موافق با اهداف بنیادین و موازین منطق حقوق کیفری باشد و در مقام استنباط و تفسیر قانون، رفتاری ننماید که به هیچ وجه مقبول منطق حقوق کیفری نمی‌افتد. تفسیر دادرس باید در پرتو قانون اساسی آن چنان نظام‌مند باشد که مردم مشمول قانون، نگران تضییع آزادی‌های اساسی خود نباشند و اقدام مقام قضایی را تضمین بخش منافع و آزادی‌های مسلم خویش دانند و از این حیث، نگرانی و دغدغه‌ای نداشته باشند و منطق حقوق کیفری نیز تحقق این مهم را خواستار است.

۲-۲. قاعده‌ی تفسیر مفهوم‌های مبهم و ذهنی از طریق معیارهای روشن و عینی

ابتدا لازم به توضیح است که براساس دانش هرمنوتیک[۱] در تفسیر قوانین رویکردهای مختلفی مانند رویکرد ذهنی، عینی[۲] و نوعی[۳] قرار دارد و هر کدام طرفداران و مخالفینی

---

۱. هرمنوتیک به معنای فن، هنر و یا نظریه‌ی تفسیر و تأویل متن است (احمدی، ۱۳۸۰: ۴۹۶).

۲. در تفسیر نوشتگان کیفری مطابق معیار عینی، آن‌چه حائز اهمیت بوده، ملاحظاتی است که در ارتباط با اصل قانونی بودن وجود دارد و این‌که تکیه بر معیار عینی، تا چه مقدار از تقنین قضایی جلوگیری می‌کند (منتی نژاد، ۱۴۰۰: ۳۸).

۳. بیشتر حقوق‌دانان، تفسیر مطابق با روش نوعی را عبارت از کشف هدفی معقول که به قانون‌گذاری عاقلانه نسبت داده می‌شود، دانسته و آن را به کشف قصد قانون‌گذاری آرمانی و البته خردمند، منحصر دانسته‌اند (جعفری تبار، ۱۳۸۸: ۱۹۶).

دارد. در علم هرمنوتیک، گروهی به نیت ذهنی مؤلف و نگارنده اعتقاد راسخ داشته و آن را یگانه راه شناخت معنای نهایی متن می‌دانند. اما بعضی دیگر چندان باوری به نیت نویسنده متن نداشته و به گفته برخی مانند گادامر، این تأویل‌گر است که متن را با زمان تأویل، متناسب می‌سازد. حتی بعضی مانند پُل ریکورِ با تذکر به این‌که تأویل‌گر متن را به زمان و زمینه‌اش اختصاص می‌دهد، معتقدند که نویسنده‌ی متن را باید در حکم مرده‌ای پنداشت که شناخت نیات ذهنی او اهمیتی ندارد (منتی نژاد، ۱۴۰۰: ۸۶). از آن‌جا در این نوشتار، مجالی راجع به مطالب محض هرمنوتیک وجود ندارد و هم‌چنین خارج از موضوع پژوهش حاضر است، از این‌رو تنها در مورد قاعده‌ی تفسیری مزبور توضیح خواهیم داد.

گاه در قانون مجازات (البته با نظر به این نکته که قانون کیفری باید در نهایت شفافیت نوشته شود) با عناوین و عبارت‌های مبهم مواجه می‌شویم و هیچ‌گاه نمی‌توان ادعا داشت که تدوین‌کنندگان قانون، به تمامی پرسش‌هایی که در عمل برای مجریان پیش می‌آید، پاسخ داده‌اند (امیدی، ۱۳۹۸: ۲۷). مانند آنکه قانون‌گذار از الفاظ و عبارت‌هایی استفاده نموده که به اصطلاح کِش‌دار است و هرکسی می‌تواند از ظن خود، تفسیری از آن ارائه نماید. برای مثال در ماده ۴۹۸ ق.م.ا (۱۳۷۵) آمده است: «هر کس با هر مرامی؛ دسته، جمعیت یا شعبه جمعیتی بیش از دو نفر در داخل یا خارج از کشور تحت هر اسم یا عنوانی تشکیل دهد یا اداره نماید که هدف آن برهم زدن امنیت کشور باشد و محارب شناخته نشود به حبس از دو تا ده سال محکوم می‌شود». به عبارتی، هدف مرتکبی که بخواهد اقدام او (یعنی تشکیل یا اداره دسته و جمعیت) ذیل این ماده قرار بگیرد، باید برهم زدن امنیت کشور باشد؛ به عبارتی یکی از اهداف تشکیل بزه ماده مزبور، این است که این جمعیت، هدف برهم زدن امنیت کشور را دنبال کند. بر این اساس پرسش قابل طرح آن است که «برهم زدن امنیت» چه معنایی دارد؟ وقتی در این ماده یا مواد مشابه دیگر، با چنین عبارت یا عبارت‌هایی مواجه می‌شویم، برای انجام تفسیری درست و روش‌مند، باید تعبیر ذهنی به کار گرفته شده را، تابع یک قاعده‌ی عینی و ملموس قرار دهیم. منظور از استمداد از قاعده‌ی عینی یعنی استفاده از موردی که قابل درک باشد و انتزاعی محض نباشد. از این‌رو اگر خواسته شود، تفسیر عینی صورت گیرد (که البته باید این چنین عمل شود)

نخست ضروری است تا گستره‌ی امنیت در این ماده مشخص شود. طبق ماده ۴۹۸ و عنوان فصل مربوط به آن، محدوده‌ی امنیت مورد بحث، ذیل جرایم علیه امنیت (اعم از داخلی و خارجی) قرار می‌گیرد. پس وقتی می‌توان گفت هدف چنین دسته و جمعیتی برهم زدن امنیت کشور است که غرض واقعی آن‌ها، انجام یکی از بزه‌های علیه امنیت داخلی و خارجی کشور باشد (مندرج در کتاب تعزیرات، مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ مصوب ۱۳۷۵)، یا انجام آن دسته از بزه‌های علیه امنیت که در بخش حدود قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ (محاربه، بغی و افساد فی الارض (مواد ۲۷۹ تا ۲۸۸)) آمده است. همگی آن‌ها به نوعی مقید به انجام یکی از بزه‌های علیه امنیت داخلی و خارجی کشور هستند. پس برای تفسیر «برهم زدن امنیت»، فراتر از موضوع جرایمی که ذیل جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور قرار می‌گیرند، نمی‌توان رفت، زیرا در غیر این صورت تفسیری که به عمل می‌آید، موسع خواهد بود و از قلمرو تفسیر مضیق که به عنوان اصلی از اصول تفسیر حقوق کیفری شناخته شده است، خارج خواهد شد و به نظر نمی‌رسد منطق حقوق کیفری نیز پذیرای چنین رفتاری از تفسیرگر باشد.

در مثالی دیگر می‌توان به ماده ۵۰۴ ق.م.ا (بخش تعزیرات) اشاره نمود. به موجب این ماده: «هر کس نیروهای رزمنده یا اشخاصی را که به نحوی در خدمت نیروهای مسلح هستند تحریک مؤثر به عصیان، فرار، تسلیم یا عدم اجرای وظایف نظامی کند، در صورتی که قصد براندازی حکومت یا شکست نیروهای خودی در مقابل دشمن را داشته باشد محارب محسوب می‌شود والّا چنان‌چه اقدام‌های وی مؤثر واقع شود به حبس از دو تا ده سال و در غیر این صورت به شش ماه تا سه سال حبس محکوم می‌شود». به نظر می‌رسد، «تحریک مؤثر» مورد اشاره در ماده بالا، یعنی تحریکی که اثر داشته باشد (معیار عینی) و شخص تحت تأثیر آن قرار گیرد و فرار کند یا تسلیم دشمن شود و یا از انجام وظایف محوله خودداری نماید (اثری که فعلیت یابد). قسمت اول ماده که مرتکب را محارب دانسته، به نوعی روشن است ولی در قسمت پایانی، مقنن بیان می‌دارد «والّا چنان‌چه اقدام‌های وی مؤثر واقع شود به حبس از دو تا ده سال و در غیر این صورت ...». بخش اخیر در نهایت ابهام و اشکال نوشته شده است. برخی از حقوق‌دانان برای توجیه قسمت

اخیر (در غیر این صورت) معتقدند؛ منظور از تحریک موثر در قسمت ابتدایی ماده، تحریک اساسی است و در قسمت آخر ماده تحریک اساسی مدنظر نیست. این توجیه خالی از قوّت به نظر می‌رسد، زیرا در ماده از چنین وصفی استفاده نشده تا بتوان با معیاری ذهنی و به منظور حل نمودن مشکل نگارشی ماده، چنین تفسیری به عمل آورد. بر چه اساسی یک امری که دارای معیار اثرگذاری و عینی است، به صورت ذهنی تفسیر گردد؟ وقتی قانون‌گذار بیان می‌کند که عمل مرتکب باید مؤثر باشد، یعنی چنان‌چه از سوی مرتکب، قول یا فعل محرکی صورت گرفت ولی بر روی هیچ شخصی اثر نداشت، در این حالت رفتار مرتکب از اساس وارد قلمرو ماده مزبور نمی‌گردد تا بتوان کیفری بر وی تحمیل نمود. به عبارتی، وقوع تأثیر از عناصر تشکیل دهنده بزه موضوع ماده ۵۰۴ می‌باشد، قدر متیقن این است که وقتی رفتار بزه‌کارانه موضوع ماده محقق می‌شود که تحریک بر روی شخص یا اشخاصی اثر داشته باشد، در غیر این صورت رفتار ارتکابی وارد قلمرو ماده نخواهد شد.

روش نادرستی که مقنن در قانون نویسی به کار گرفته و نمونه‌ای از آن در ماده ۵۰۴ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۵ دیده شد، موجب ایجاد دو دیدگاه متفاوت گردیده است: ۱. دیدگاه توجیهی. ۲. دیدگاه همراه با تفکر انتقادی و منطبق با اصول و قواعد تفسیری. در دیدگاه توجیهی، به کار مقنن و ماده‌ی تدوینی، ردایی پوشانده می‌شود که هم عیب و اشکال درونی آن مخفی بماند و هم رفتار مقنن درست جلوه داده شود. ولی در دیدگاه دوم که با تفکر انتقادی نیز همراه است، بیان می‌شود که داشتن تفسیر ذهنی محض از قانون فراتر از چارچوب اصول تفسیری است و خلاف منطق حقوق کیفری می‌باشد. به عبارتی، در هنگام تفسیر باید با ارائه‌ی ملاک و معیار عینی، از ابهام موجود پرده برداشت، نه آن‌که با تمسک به یک معیار ذهنی که کارکردی بیش از توجیه ندارد و هم‌چنین برخلاف اصول تفسیری در حقوق کیفری است، بر آن ابهام افزود.

۳-۲. قاعده تفسیر «عدالت‌گرایانه» در حقوق کیفری

هدف از این‌گونه تفسیر آن است که مفسّر با گذار از مفهوم ظاهری قانون، به برداشت و استنباطی عادلانه از آن برسد[۱] و حمایت از شخص مشمول قانون، چه بسا در پرتو این نوع از تفسیر محقق شود. توضیح آن‌که راجع به قوانین مدون و تفسیر آن‌ها می‌توان دو رویکرد متفاوت از یک‌دیگر داشت. در یک رویکرد، خود قانون موضوعیت داشته[۲] و در موارد ابهام و اجمال، مفسر تنها از ابزار تفسیری استفاده می‌کند تا معنای حقیقی قانون را روشن نماید (به خصوص در قوانین گرفته شده از شرع). ولی در رویکرد مقابل، قانون یک مجموعه‌ی محتمل الوجوهی (از حیث مقصود و هدف تدوین) است و عدالت و تحقق آن هم از جمله غرض‌هایی است که قانون برای آن وضع شده است ولی برخی از مواد آن ممکن است به گونه‌ای تنظیم شود که اجرای آن‌ها چه بسا مطابق با مقصود مقنّن نباشد، لذا تفسیرگر می‌تواند آن را بر اساس غرضِ وضع که نیل به عدالت است، تفسیر نماید. محل بحث و مناقشه همین مورد اخیر است که تفسیر عدالت‌گرایانه نیز ذیل آن قرار می‌گیرد.

برای آن‌که نشان دهیم تفسیر به عدالت (یا عدالت‌گرایانه) با نظر به دیگر اصول و قواعد تفسیری در حقوق کیفری، یک شیوه و ابزار تفسیری ضابطه‌مند می‌باشد و تنها طریقی برای محدود کردن دایره بزه‌ها و وسیله‌ای در جهت حمایت از متهم نیست، به عنوان نمونه به ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری اشاره می‌کنیم. در ماده مزبور آمده است: «هرکس از راه حیله و تقلب، مردم را به وجود شرکت‌ها یا تجارتخانه‌ها ... واهی فریب دهد ...». اگر تفسیر عدات‌گرایانه، مطلق و رها از سایر ابزارها و اصول تفسیری استفاده شود، بیم آن وجود دارد که دادرسی که بیش از حفظ نظم

---

۱. برای تحقق این مهم، بعضی از اندیشمندان نظیر ژاک دریدا قائل به ساختارشکنی حقوق بوده و نیل به عدالت را در گرو شکستِ ساختار حقوقی موجود می‌داند (جعفری، ۱۳۹۲: ۱۰۱) و معتقد است که عدالت را باید خارج از قلمرو حقوق یافت (Drucilla Cornell et al - Chapter; Force of Law; The "Mystical Foundation of Authority", By: Jacques Derrida-, 1993).

۲. البته این موضوعیت داشتن قانون، متفاوت از دیدگاهی است که برخی از حقوق‌دانان برای قانون پس از وضع و جدا از قانون‌گذار آن، موضوعیت قائل‌اند که در مطالب بعدی بیشتر در این مورد توضیح می‌دهیم.

عمومی، حقوق و آزادی‌های شخصی برایش اهمیت دارد، چنین تفسیر کند که واژه «مردم» در این ماده دلالت بر جمعی دو یا چند نفره دارد و اگر شخصی، تنها یک نفر را بفریبد، کلاهبرداری نکرده و مشمول این ماده نخواهد بود. اما با تدقیق در ماده فوق و اصول تفسیری از جمله تفسیر منطقی قانون، پِی به این مهم خواهیم برد که واژه «مردم» افاده در نوع و جنس دارد و حتی اگر یک نفر از راه‌های ماده ۱ قانون تشدید، فریفته شود و مالی از اموالش را به فریبنده دهد، کیفر مرتکب کلاهبرداری برای فاعل آن مقرر خواهد بود (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹: ۸۷ و ۸۸؛ همو، ۱۴۰۰: ۶۸). هم‌چنین است برای لغات «اکاذیب» و «اَعمال» در ماده ۶۹۸ ق.م.ا ۱۳۷۵، که بزه موضوع این ماده با اظهار یک دروغ و انجام یک عمل نیز محقق خواهد شد.

باید اذعان داشت که به موجب منطق حقوق کیفری، تفسیر عدالت‌گرایانه در حقوق جزا باید در کنار سایر اصول تفسیری به کار گرفته شود و مستقل دانستن تفسیر به عدالت، به عنوان ابزار تفسیری جداگانه و استفاده از آن توسط قاضی جهت صدور حکم، برای حقوق کیفری و رسیدن به اهداف ارزشمندی که در این رشته دنبال می‌شود، بسیار خطرآفرین خواهد بود و ضروری است تا تفسیرگران به این مهم توجه نمایند. از این‌رو چنان‌چه برای تفسیری عادلانه از قانون، به نظریه‌ی ساختارشکنی حقوق تمسک گردد، این اقدام در حقوق کیفری باید با احتیاط مضاعفی نسبت به حقوق مدنی و با استفاده از اصول تفسیری در حقوق کیفری صورت پذیرد.

اگر قرار بر این شد که تفسیر عدالت‌گرایانه در حقوق کیفری، به شکل سلیقه‌ای و مطلق به کار گرفته شود، در چنین حالتی به نظر می‌رسد به تعداد قضات محاکم، امکان تفاسیر مختلف وجود دارد و این امنیت قضایی اشخاصی را که با امید وارد کاخ دادگستری می‌شوند، ناامید نموده و نتایج غیرقابل پیش‌بینی و نگران کننده‌ای را به دنبال خواهد داشت. اما منطق حقوق کیفری، هیچ‌گاه چنین شیوه‌ای را بر نمی‌تابد و تأکید دارد که اگر تفسیر عدالت‌گرایانه بخواهد در حقوق جزا، عرصه‌ای برای نمایان شدن داشته باشد، باید در عرض و همراه دیگر اصول تفسیری مورد تمسک و استفاده قرار گیرد و راهی برای مستقل عمل کردن، ندارد. همان طورکه در رأی وحدت رویه‌ی ۸۳۸ (مورخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۶)،

قضات دیوان عالی کشور با تمسک به اصول و قواعدی مانند اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری، قاعده فقهی وزر و اصل شخصی بودن جرایم و مجازات‌ها، تفسیر عدالت گرایانه‌ای از عبارت «پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است» مندرج در ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری داشته و در جمع این ماده با ماده ۱۲۵ ق.م.ا چنان‌چه کلاهبرداری با مشارکت چند نفر انجام شده باشد، قائل به تساوی در پرداخت جزای نقدی میان شرکای جرم شده‌اند. به نظر می‌رسد، این اقدام در تفسیر اخیر، مطلق و سلیقه‌ای نبوده و به طور کامل نظام‌مند و مبتنی بر منطق حقوق کیفری است.

نتیجه

منطق حقوق کیفری در مرحله‌ی وضع قانون به دنبال یافتن و پیش بینی راه‌کارهایی است که نتیجه‌ی عمل به قانونِ تدوین شده، چیزی جز تحقق اهداف حقوقی نباشد و نیل به این مهم با قانون‌گذاری حداکثری که منجر به تورم قوانین کیفری می‌شود، حاصل نخواهد شد و می‌بایست به رویکرد «حداقل بودن حقوق کیفری» توجه ویژه‌ای داشت. از جمله ضوابط و معیارهای اساسی که در وضع و تدوین قوانین کیفری باید مورد توجه قرار گیرند و در پرتو آن‌ها دست به تقنین زد، عبارتند از:

۱) به کارگیری اصول قانون اساسی که انسجامِ بخش‌های مختف قوانین کیفری را به ارمغان می‌آورد و از توسعه‌ی دایره‌ی بزه‌ها نیز جلوگیری می‌کند.

۲) قانون‌نویسی شفاف در پرتو اصل قانونی بودن جرم و مجازات که تضمین‌کننده‌ی حقوق و آزادی‌های شهروندان خواهد بود و عاملی است در جهت جلوگیری از اعمال نظرهای شخصی قضات به هنگام تفسیر قوانین.

۳) قانون‌گذاری مبتنی بر اندیشه که در بردارنده دو عنصر اساسی «کیفی بودن قانون کیفری» و «اعتدال» است. طبق «اصل کیفیت قانون»، مقرراتی که برای بزه‌انگاری فعل یا ترک فعلی تنظیم می‌شود، نباید دامنه‌ای وسیع و گسترده داشته باشد و به موجب اصل «اعتدال» در مقام تعیین کیفر از میان بدیل‌های گوناگون، ملایم‌ترین جانشینی که هدف مورد نظر را برآورده می‌سازد انتخاب شود.

منطق حقوق کیفری ایجاب می‌کند تا سیاست جنایی که مقنن جزایی در پرتو آن دست به تقنین می‌زند، مبتنی بر «حقوق محوری» باشد تا در سایه‌ی آن، هم آزادی شهروندان به هر علتی محدود نشود و هم امنیت آنان به نحو مطلوب حفظ گردد. این در حالی است که سیاست جنایی «امنیت محور» در بحران‌های مقطعی و به دنبال احساسات تهییج شده، تنها راه پاسخ به بی‌نظمی‌های ظاهری را، بدون توجه به مبنای کیفر، توسّل به جرم انگاری حداکثری و پیش‌بینی شدیدترین نوع کیفرها می‌داند که چنین دیدگاهی، پشت به منطق حقوقی، در مسیر انسانیت‌زدایی از حقوق کیفری سیر می‌کند.

با عنایت به توجّه خاص عدالت ترمیمی به نیازهای بزه‌دیدگان، ضروری است تا قانون‌گذار با قائل شدنِ جایگاهی برتر برای بزه‌دیده، تدبیر فرآیند کیفری را (با رعایت شرایط لازم)، با توسعه‌ی قلمرو جرایم قابل گذشت، به وی واگذار نماید، تا هم از هزینه‌ها و تراکم پرونده‌های کیفری کاسته شود و هم زمینه‌های صلح و سازش میان طرفین رفتار بزه‌کارانه گسترش یابد و بازگشت بزه‌کار به جامعه و پذیرش وی از سوی سایر اشخاص، آسان‌تر گردد.

منطق حقوق کیفری به مثابه‌ی هیئت و مجموعه‌ای نظام‌مند می‌ماند که تمامی بخش‌های آن از آغاز فرآیند تقنین تا اجرای صحیح قانون، حائز اصول و ضوابط مشخص و از پیش ترسیم شده‌ای است و در این مسیر چنان‌چه حقوق‌دان یا مقام قضایی بخواهد دست به تفسیر قانون کیفری بزند، می‌بایست از قواعدی که در این مجموعه وجود دارد استفاده نماید تا حقوق و آزادی‌های اشخاص هرچه بیشتر حفظ گردد و اِعمال نظرهای شخصی نتواند باعث سلب یا محدودیت آزادی آنان شود. در این پژوهش به برخی از این اصول تفسیری که کمتر به آن‌ها پرداخته شده مانند «تفسیر قانون کیفری در پرتو اصول قانون اساسی»، «قاعده تفسیر مفاهیم مبهم و ذهنی از طریق معیارهای عینی» و «تفسیر عدالت‌گرایانه‌ی قوانین کیفری» اشاره گشت. به موجب اصول مزبور تمام کوشش آن است تا با تفسیری روش‌مند و موافق با منطق حقوق کیفری، هم نظم حقوقی در جای خودش باشد، هم دادرس و تفسیرگر خود را آزاد نبیند و به هر سمتی که بخواهد، متمایل نگردد و در عین حال، اجرای عدالت نیز مقدور باشد. در رویکرد نظام عادلانه، هیچ بزه‌کاری با

وجود ابهام و تردید کیفر نمی‌شود، زیرا تفسیر عدالت‌گرایانه در چارچوب منطق حقوق کیفری و با معیارهای عینی صورت می‌پذیرد و این امر به عدالت نزدیک‌تر است. چنین تفسیری در حقوق جزا باید در کنار سایر اصول تفسیری به کار گرفته شود و مستقل دانستن تفسیر عدالت‌گرایانه، به عنوان ابزار تفسیری جداگانه و استفاده از آن توسط قاضی جهت صدور حکم، برای حقوق کیفری و رسیدن به اهداف ارزشمندی که در این رشته دنبال می‌شود، بسیار خطرآفرین خواهد بود، زیرا در این صورت به تعداد قضات محاکم، امکان تفسیرهای مختلف وجود دارد و این امنیت قضایی اشخاص را مخدوش می‌کند و نتیجه‌های غیر قابل پیش‌بینی و نگران کننده‌ای را به دنبال خواهد داشت.

در آخر پیشنهاد می‌شود که قانونی جامع تنظیم شود و در آن با نظر به سیاست جنایی حقوق محور و توجه به عدالت ترمیمی، راجع به اصول و ضوابط تقنین و تفسیر کیفری، مقرره‌هایی تدوین گردد تا بتوان با مشاهده‌ی آن به منطق حقوق کیفری ایران پی برد. امید است پژوهش حاضر، مقنن را در این مسیر کمک نموده و عاملی برای تحقق این مهم باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mohammad Amini https://orcid.org/0000-0003-2592-5168

Hassan Poorbafrani https://orcid.org/0009-0003-4051-8166

منابع

آخوندی، محمود (۱۳۹۵)، «کیفرخواست شفاهی»، مذکور در اصول دادرسی منصفانه، از نظر تا عمل، (مجموع درس گفتارها)، به اهتمام حسین میرمحمد صادقی، تهران: انتشارات خرسندی.

آزمایش، سیدعلی (۱۳۸۳). «مبانی قانونگذاری صحیح»، نامه مفید، ش ۴۶.

احمدی، بابک (۱۳۸۰)، ساختار و هرمنوتیک، چاپ سوم، نشر گام نو.

افراسیابی، صابر؛ خوئینی، غفور؛ مجتهد سلیمانی، ابوالحسن (۱۳۹۸)، «مبانی قانونی و اخلاقی جرم انگاری در حقوق کیفری ایران»، اخلاق در علوم و فناوری، ۱۳۹۸، ۱۴ (۴): ۱-۶.

الشریف، محمد مهدی (۱۳۹۹)، منطق حقوق، چاپ پنجم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
الهام، غلام‌حسین؛ برهانی، محسن (۱۴۰۰)، درآمدی بر حقوق جزای عمومی، چاپ ششم، جلد دوم، تهران: میزان.
امیدی، جلیل (۱۳۹۸)، تفسیر قوانین جزایی، چاپ اول، تهران: میزان.
امینی، محمد؛ پوربافرانی، حسن؛ الشریف، محمدمهدی و شهابی، مهدی (۱۴۰۲)، «ترسیم گستره‌ی «تفسیر به عدالت» در حقوق جزا در پرتو منطق حقوق کیفری»، پژوهشنامه حقوق کیفری، ۱۴(۲)، ۳۹-۵۱. doi: 10.22124/jol.2024.24689.2388
بونگه، ماریو (۱۳۹۵)، فرهنگ نامه فلسفی، (ترجمه: علیرضا امیر قاسمی)، تهران: اختران.
پاک روش، کبری (۱۳۸۷)، «بزه دیده شناسی؛ رویکردی جدید به بزه دیده»، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، ش۱۳.
پوربافرانی، حسن و مسائلی، امین (۱۳۹۶) «تحلیل کیفر شناختی مجازات اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۴.
پوربافرانی، حسن (۱۳۹۵)، حقوق جزای اختصاصی (جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی)، چاپ دوم، تهران: جنگل.
پوربافرانی، حسن (۱۳۹۲)، «بایدها و نبایدهای جرم‌انگاری در حقوق کیفری ایران»، مجلس و راهبرد، ۲۰(۷۵)، ۲۵-۵۲.
جعفری، مجتبی (۱۳۹۲)، جامعه‌شناسی حقوق کیفری؛ رویکرد انتقادی به حقوق کیفری، چاپ اول، تهران: میزان.
جعفری تبار، حسن (۱۳۸۸)، فلسفه تفسیری حقوق، چاپ اول، تهران: سهامی انتشار.
حاجی ده آبادی، محمدعلی؛ سلیمی، احسان (۱۳۹۸)، «مبانی، اصول و ساز وکارهای اجرایی مدلِ کیفر گذاری هدفمند»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۸(۲۹)، ۱۰۱-۱۳۴.
حبیب زاده، محمد جعفر؛ توحیدی فرد، محمد (۱۳۸۶)، قانون مداری در قلمرو حقوق کیفری، تهران: موسسه انتشارات دادگستر.
حکیمی‌ها، سعید و محمد علی کولائی (۱۴۰۱)، «جرم انگاری عقل‌گرایانه با تکیه بر آموزه‌های فلسفی»، آموزه های فقه و حقوق جزاء، دوره ۱، شماره ۱، صفحه ۳۷-۵۶.
داوودی گرمارودی، هما (۱۳۸۴)، «مکتب نئوکلاسیک نوین و احیاء رویکرد سزادهی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۶۸: صص ۸۸-۵۶.

دریجانی، میترا؛ دلیر، حمید؛ احمدی موسوی، سید مهدی (۱۴۰۱). «ارزیابی ماده ۲۲۰ ق. م. ا. ۱۳۹۲ در پرتو اصل شفافیت قانون»، پژوهشهای حقوقی، ۲۱(۵۰)، ۱۳۳-۱۵۶.

دلماس مارتی، می‌ری (۱۳۸۱)، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرند آبادی، تهران: میزان.

رستمی، هادی. (۱۳۹۵). «تقابل وظیفه‌گرایی و غایت‌گرایی فایده‌محور در توجیه کیفر»، پژوهش‌نامهٔ حقوق کیفری، سال هفتم، شمارهٔ دوّم.

رضوانی، سودابه (۱۳۹۱)، مدیریت انسان‌مدار ریسک جرم، چاپ اول، تهران: میزان.

ریپر، ژرژ (۱۳۹۶)، نیروهای پدیدآورنده حقوق، ترجمه رضا شکوهی‌زاده، تهران: مجد.

شرفی ماسوله، امین الدین؛ قربانی، علی و ذکائیان، پرویز (۱۴۰۳)، «جایگاه اصل ضرر و آسیب در جرم‌انگاری در جرایم جنسی در فقه و حقوق کیفری ایران و حقوق اروپایی»، فقه جزای تطبیقی، ۴(۲)، ۱۰۳-۱۱۵.

شکری، جهانشاه؛ وروایی، اکبر؛ قاسمی، مسعود (۱۴۰۰)، «چالش‌های سیاستگذاری جنایی – تقنینیِ عدالت ترمیمی، در مواجهه با اصول قانون اساسی»، مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۱۱(۳۸), ۲-۱۸.

شیری، عباس (۱۳۹۷)، «سیاست‌گذاری جنایی دربارهٔ حقوقِ بزه‌دیدگان» سیاستگذاری عمومی، ۴(۱)، ۱۵۶-۱۷۰.

شیری، عباس (۱۳۹۶)، عدالت ترمیمی، چاپ اول، تهران: میزان.

طاهری، محمد علی (۱۳۸۵)، خشونت ساختاری و فرآیند عدالت کیفری، رهیافتی جرم شناسانه و تطبیقی به آموزه نفی خشونت، چاپ اول، محراب فکر.

عظیمی، میثم؛ رحمتی، علی (۱۳۹۹)، آشنایی با اصول و چارچوب های قانونگذاری کیفری، https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1558270

علوی، سید حسن (۱۴۰۳)، «مبانی رویکرد جرم‌انگاری حداقلی در فقه جزایی با تأکید بر «اصل کمینه بودن» حقوق جزا»، مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، ۱۸(۴۹)، ۶۳-۸۸.

غلامی، حسین. (۱۳۹۰). «رویکردی کیفرشناختی به مبانی و کیفیّت توزیع مجازات‌ها در کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی»، فصلنامهٔ مطالعات پیشگیری از جرم، شمارهٔ شانزدهم.

غلامی رزینی، محسن؛ پوربافرانی، حسن؛ خسروشاهی، قدرت ا.. (۱۴۰۰)، «سیاست جنایی تقنینی و اجرایی ایران در مقابله با جرم سازمان‌یافته قاچاق مواد مخدر از مرزهای ج.ا.ایران»، فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی، ۱۰(۴)، ۱۹۱-۲۱۳.

غلاملو، جمشید و اثیمی، حمیدرضا (۱۴۰۳)، «انگارهٔ «قانون به امور جزئی نمی‌پردازد»؛ از تبیین تا کاربست در حقوق کیفری»، آموزه‌های حقوق کیفری، ۲۱(۲۷)، ۱۹۹-۲۳۲.

فاژه، ژاکوس. (۱۳۹۵)، میانجی‌گری بزه دیده-بزهکار یا میانجیگری کیفری، از عدالت قضایی تا عقلانیت ارتباطی، چکیده مقالات همایش بین‌المللی عدالت ترمیمی و پیشگیری از جرم، تهران، انتشارات میزان.

فروزش، روح الله (۱۳۵۸)، جایگاه عدالت ترمیمی در فقه اسلامی و حقوق ایران، تهران: انتشارات خرسندی.

قنادزاده تفتی، سید محمد (۱۳۸۹)، نقش بزه دیده درفرایند دادرسی (به راهنمایی: موذن زادگان، حسنعلی)، تهران: دانشگاه علوم قضایی.

قیاسی، جلال‌الدین (۱۳۹۸)، روش تفسیر قوانین کیفری، چاپ۲، قم: بوستان کتاب.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۷)، فلسفه حقوق، جلد دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۷)، فلسفه حقوق، ج ۳، شرکت سهامی انتشار.

محمودی جانکی، فیروز (۱۳۸۳)، «حمایت کیفری از اخلاق»، مذکور در علوم جنایی، مجموعه مقالات در تجلیل از محمد آشوری، تهران: سمت.

مرادی، امیر (۱۳۹۷)، «اخلاق حرفه‌ای قانون‌گذاری کیفری با تأکید بر نظام حقوقی ایران»، فصلنامه دانشنامه‌های حقوقی، ۲(۲)، ۲۶۵-۲۹۶.

منصورآبادی، عباس (۱۳۹۶)، حقوق جزای عمومی ۱، چاپ اول، تهران: میزان

میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۹)، جرایم علیه اموال و مالکیت، چاپ پنجاه و هفتم، تهران: میزان

میرمحمدصادقی، حسین (۱۴۰۰)، حقوق جزای عمومی ۱، چاپ سوم، تهران: نشر دادگستر

مؤذن زادگان، حسنعلی؛ رهدار پور، حامد (۱۳۹۷)، «اصل شفافیت قانون و جایگاه آن در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر و حقوق کیفری ایران»، فصلنامه دیدگاه های حقوق قضایی، ش ۸۱، ۱۹۳-۲۲۰

منتی نژاد، صادق (۱۴۰۰)، معیارهای عینی و ذهنی در حقوق کیفری، چاپ دوم، تهران: میزان.

منصوریان، مصطفی؛ نظریان، حمید؛ پورسلطانی، مرتضی (۱۴۰۲)، «در جستجوی ضوابط حاکم بر قانون‌گذاری مجلس شورای اسلامی در موارد سکوت قانون اساسی»، مطالعات حقوقی، (۱۵) ۱، ۳۳-۶۳.

مهرا، نسرین (۱۳۹۰)، عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، چاپ اول، تهران: میزان

میری، حجت؛ شادمانفر، محمدرضا؛ حیدری، مسعود (۱۴۰۱)، «تبیین سیاست جنایی ایران از منظر اصول و مبانی جرم انگاری و کیفرانگاری با بررسی موردی برخی مصوبات مقنن داخلی»، مجله پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۳(۵۱)، ۲۵۹-۲۸۲.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۷۷)، «بزه کاری، احساس ناامنی و کنترل»، مجله حقوقی دادگستری، ش ۲۲.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین: گفتمان سیاست جنایی قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲، مندرج در کتاب: «حج اندیشه؛ هم افزایی فقه و حقوق در تحقق عدالت و تعالی انسان، مجموعه نویسندگان، به کوشش نعمت‌اله الفت، انتشارات دانشگاه مفید، چاپ اوّل، ۱۳۹۶.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۱)، دفاع اجتماعی در آغاز سده بیست و یکم، دیباچه بر ویراست چهارم کتاب دفاع اجماعی، ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی و محمد آشوری، چاپ چهارم، تهران: گنج دانش.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۲)، «کیفر شناسی نو – جرم‌شناسی نو، درآمدی بر رویکرد مدیریتی خطرمدار» در تازه‌های علوم جنایی، چاپ اول، تهران: میزان.

نجیب حسنی، محمود (۱۳۹۱)، رابطه سببیت در حقوق کیفری (مترجم: علی عباس نیای زارع)، چاپ سوم، مشهد: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی

نوبهار، رحیم، (۱۳۹۳)، «اصل کاربرد کمینهٔ حقوق کیفری»، در: حسین غلامی (۱۳۹۳)، اصل حداقل بودن حقوق جزا، تهران، انتشارات میزان.

نیازپور، امیر حسن (۱۳۹۴)، «حقوقی سازی یافته های جرم شناسانه در کتاب اول قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۷۲.

واعظی، احمد (۱۳۹۹)، هرمنوتیک حقوقی، چاپ اول، قم: بوستان کتاب.

هرمز یزدانی زنوز (۱۳۸۸)، «نقش شفافیت در تحقق حکمرانی مطلوب»، نشریه حقوق اساسی، ۱۱(۶).

یزدانی، حکیمه (۱۳۹۳)، جایگاه آموزههای بزه دیده شناسی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات آذربایجان شرقی.

References

Ashworth, Andrew (1992). Principles of Criminal Law, Oxford University Press.

Bazemore, Gordon – Walgrave, Lode (1999) Restorative Justice, In Search of Foundamantals and an outline for Systemic Reform, in RESTORATIVE JUVENILE JUSTICE, REPAIRNG THE HARM OF YOUTH CRIME PP.45-46,1999.

Clarkson, C.M.V. (1987). Understanding Criminal Law, Fontana Press.

Cornell, Drucilla; Rosenfeld, Michel; Gray Carlson, David (1993), Deconstruction and the Possibility of Justice, 1st Ed, Pub: New York.

Doris Maria Arias Madrigal (2010) "RESTORATIVE JUSTICE PROGRAM IN CRIMINAL AFFAIRS" in ircles we build Protection, poder Judicail, CONAMAJ, 2010, p 22.

Duff, R. A. (2023). De Minimis' and the Structure of the Criminal Trial. Law and Philosophy, 42(1), 57-86. https://doi.org/10.1007/s10982-022-09451-z

Feinberg J. (1984). The moral limits of the criminal law: Harm to Others. Available at: https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0195046641.001.0001/acprof-9780195046649

Frase, Richard. (2005). "Punishments purposes", Stanford law review, vol. 58: 67.

Coughlan, S. (2018). Why De Minimis Should Not Be a Defence. Queen's LJ, 44(2), 262-283.

Karmen, Andrev, Victimology, (2018), Available in: https://www.britannica.com/topic/victimology

Katz, Leo, Michael S. Moor and Stephan J. Morse (1999). Foundations of Criminal Law, Foundation Press.

Najafi Tavana A, Mostafazadeh F. (2013). “Criminalization in the criminal system of Islamic Republic of Iran”, Journal of Studies Islamic Law & Jurisprudence; 5(8): 149-170.

Translated References into English

Afrasiabi, Saber et al. (2020), "Legal and Ethical Principles of Criminalization in Iran’s Criminal Law". Ethics in Science and Technology; 14 (4) :1-6 [In Persian].

Ahmadi, Babak (2001), Structure and Hermeneutics, Third Edition, Gam-No Publications [In Persian].

Akhundi, Mahmoud (2016), "Oral Indictment", mentioned in Principles of Fair Trial, From Thought to Action, (Collection of Lectures), edited by Hossein Mirmohammad Sadeghi, Tehran: Khorsandi Publications [In Persian].

Alavi, Sayyed Hassan (1403), “The Basics of the Minimal Criminology Approach in Criminal Jurisprudence with Emphasis on the “Minimal Principle” of Criminal Law,” Studies in Islamic Jurisprudence and Fundamentals of Law, 18(49), 63-88 [In Persian].

Al-Sharif, Mohammad Mahdi (2019), Logic of Law, 5th edition, Tehran: Sahami Publication Company [In Persian].

Amini, M, Poorbafrani, H, Alsharif, M. M. and Shahabi, M. (2023). Drawing the scope of "Justice-based interpretation" in Criminal Law in the Light of the Logic of Criminal Law. Criminal Law Research, 14(2), 39-51. doi: 10.22124/jol.2024.24689.2388 [In Persian].

Azamyesh, Sayyed Ali (2004). "Fundamentals of Correct Legislation", Nameh Mofid, No. 46 [In Persian].

Azimi, Meysam; Rahmati, Ali (2019), Introduction to the Principles and Frameworks of Criminal Legislation, https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1558270 [In Persian].

Bunge, Mario (2016), Philosophical Dictionary, (Translated by Alireza Amir Ghasemi), Tehran: Akhtaran [In Persian].

Criminal-legal Policymaking Concerning the Constitution Principles (Persian)". Journal Strategic

Darijani, M, Dalir, H and Ahmadi Moosavi, S M. (2022). The evaluation of Article 220 of the Islamic Penal Code adopted in 2013 in the light of the principle of transparency. Journal of Legal Research, 21(50), 133-156. doi: 10.48300/jlr.2022.153651 [In Persian].

Davoodi Garmarudi, Homa (2005), "The Modern Neoclassical School and the Revival of the Punitive Approach", Journal of the Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Volume 68: pp. 56-88 [In Persian].

Delmas Marty, M. (2002), The Great Systems of Criminal Policy, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi, Tehran: Mizan [In Persian].

Elham, Gholam Hossein; Borhani, Mohsen (2021), Introduction to General Criminal Law, 6th edition, Volume 2, Tehran: Mizan [In Persian].

Fajeh, Jacques. (2016), Victim-offender mediation or criminal mediation, from judicial justice to communicative rationality, Abstracts of the International Conference on Restorative Justice and Crime Prevention, Tehran, Mizan Publications [In Persian].

Foruzesh, Ruhollah (1979), The Place of Restorative Justice in Islamic Jurisprudence and Iranian Law, Tehran: Khorsandi Publications [In Persian].

Gholami Razini, Mohsen et al. (1400), “Iran’s Legislative and Executive Criminal Policy in Countering Organized Crime of Drug Smuggling

Across Iranian Borders", Journal of Border Sciences and Technologies, 10(4), 191-213 [In Persian].

Gholamloo, J. and Asimi, H. (2024). The De Minimis; Understanding the Concept and Its Application in Criminal Law. Criminal Law Doctrines, 21(27), 199-232. doi: 10.30513/cld.2024.6468.2042 [In Persian].

Habibzadeh, Mohammad Jafar; Tohidifard, Mohammad (2007), Legalism in the Field of Criminal Law, Tehran: Dadgostar Publication Institute [In Persian].

hajidehabadi, M. and salimi, E. (2020). Fundamentals, principle and practice of purposeful Penalization model. Journal of Criminal Law Research, 8(29), 101-134. doi: 10.22054/jclr.2019.29306.1657 [In Persian].

Hakimiha, Saeed and Mohammad Ali Kulaei (2022), "Rational Criminology Based on Philosophical Teachings," Teachings of Jurisprudence and Penal Law, Volume 1, Issue 1, pp. 37-56 [In Persian].

Hossein Gholami, D. and Afzlyan, M. (2010). Kyfrshnakhty approach to the distribution of quality principles and punishments in the Islamic Penal Code, Book V. Crime Prevention Studies, 5(16), 141-172 [In Persian].

Jafari Tabar, Hassan (2009), Interpretive Philosophy of Law, First Edition, Tehran: Sahami Publication [In Persian].

Jafari, Mojtaba (2013), Sociology of Criminal Law; A Critical Approach to Criminal Law, First Edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Katouzian, Naser (1998), Philosophy of Law, Volume 2, Tehran: University of Tehran Publications [In Persian].

Katouzian, Naser (1998), Philosophy of Law, Volume 3, Joint Stock Company [In Persian].

Mahmoudi Janaki, Firouz (2004), "Criminal Protection of Ethics", mentioned in Criminal Sciences, Collection of Articles in Honor of Mohammad Ashuri, Tehran: Samt [In Persian].

Mansourabadi, Abbas (2017), General Criminal Law 1, First Edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Mansourian, M, nazarian, H. and Poursoltani, M. (2023). Inquiry into the rules governing the legislation of the Islamic Consultative Assembly in cases of Constitutional silence; According to the views of the guardian Council. Journal of Legal Studies, 15(1), 33-63. doi: 10.22099/jls.2023.42779.4624 [In Persian].

Mehra, Nasrin (2011), Criminal Justice for Children and Adolescents, First Edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Menati Nejad, Sadegh (2021), Objective and Subjective Criteria in Criminal Law, 2nd Edition, Tehran: Mizan [In Persian].

miri, hojjat, shadmanfar, mohammadreza, Heidari, masoud (2022), “Explaining Iran's Criminal Policy from the Perspective of the Principles and Foundations of Criminalization and Punishment (Case Study of Some Domestic Legislative Approvals).” Political and InternationalResearches Quarterly, vol. 13, no. 51, pp. 259-282 [In Persian].

Mirmohammad Sadeghi, Hossein (2019), Crimes against Property and Ownership, Fifty-Seventh Edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Mirmohammad Sadeghi, Hossein (2021), General Criminal Law 1, Third Edition, Tehran: Dadgostar Publishing [In Persian].

Moazenzadegan, H and Rahdarpour, H. (2023). Transparency of Law Principle and its Position in the European Court of Human Rights Procedure and Iranian Criminal Law. The Quarterly Journal of Judicial Law Views, 23(81), 193-220 [In Persian].

Moradi, A. (2019). Professional ethics of criminal legislation with an emphasis on the legal system of Iran. Journal of Research and Development in Comparative Law, 2(2), 265-296. doi: 10.22034/law.2019.239540 [In Persian].

Najafi Abranabadi, Ali Hossein (2012), Social Defense at the Beginning of the Twenty-First Century, Preface to the Fourth Edition of the Book of Consensus Defense, fourth edition, Tehran: Ganj Danesh [In Persian].

Najafi Abranabadi, Ali Hossein (2013), "New Criminology - New Criminology, An Introduction to the Risk-Based Management Approach" in News of Criminal Sciences, first edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Najafi Abranabadi, Ali Hossein (2017), The Discourse of the Legislator's Criminal Policy in the Criminal Procedure Code, 2013, in the book: "The Pilgrimage of Thought; Synergy of Jurisprudence and Law in Realizing Justice and Human Excellence", a collection of authors, edited by Nematollah Olfat, Mofid University Publications, first edition [In Persian].

Najafi Abrandabadi, A. (1998). "Delinquency, feelings of insecurity and control". The Judiciarys Law Journal, 62(22), 43-84 [In Persian].

Najib Hassani, Mahmoud (2012), The Relationship of Causality in Criminal Law (Translator: Ali Abbas Niaye Zare), third edition, Mashhad: Razavi Islamic Sciences University Publications [In Persian].

Niazpour, Amir Hossein (2016), "Legalization of Criminological Findings in the First Book of the Islamic Penal Code 1392", 1. Legal Research Quarterly, 18(72), 233-259 [In Persian].

Nobahar, Rahim, (2014), “The Principle of Minimum Application of Criminal Laws”, in: The Principle of Minimum Criminal Laws (Hossein Gholami), Tehran: Mizan Publications [In Persian].

Omidi, Jalil (2019), Interpretation of Criminal Laws, 1st edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Pak Ravesh, Kobra (2008), "Victimology; A New Approach to Victimization", Journal of Social Security Studies, No. 13 [In Persian].

Poorbafarani, Hasan (2016), Special Criminal Law (Crimes against Public Security and Peace), 2nd edition, Tehran: Jangal [In Persian].

Poorbafeani, H and Masaeli, A. (2017). Penological Analysis of the Death Penalty in the Anti Drug laws. Majlis and Rahbord, 24(91), 141-164 [In Persian].

Poorbafrani, H. (2013). Some Oughts and Ought-nots on Criminalization in Iranian Criminal Law. Majlis and Rahbord, 20(75), 25-52 [In Persian].

Qenadzadeh Tafti, Seyed Mohammad (2010), The Role of the Victim in the Judicial Process (under the guidance of: Moazzen Zadegan, Hassan Ali), Tehran: University of Judicial Sciences [In Persian].

Qiyasi, Jalal-eddin (2019), Method of Interpreting Criminal Laws, 2nd Edition, Qom: Bostan Ketab [In Persian].

Rezvani, S. (2012), Human-Centered Crime Risk Management, first edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Riper, Georges (2017), The Forces That Create Law, translated by Reza Shokouhizadeh, Tehran: Majd [In Persian].

Rostami, H. (2016). The Mutuality of Teleologism and utility-based Deontologism in Punishment Justification. Criminal Law Research, 7(2), 131-155 [In Persian].

Sharafi Masouleh, A, Ghorbani, A and Zokaeian, P. (2024). The Position of the Principle of Harm and Damage in the Criminalization of Sexual Crimes in Iranian Jurisprudence and Criminal Law and European Law. Comparative Criminal Jurisprudence, 4(2), 103-115. doi: 10.22034/jccj.2024.425207.1426 [In Persian].

shiri, A. (2018). Criminal policy making on the rights of crime victim. Iranian Journal of Public Policy, 4(1), 156-170 [In Persian].

Shiri, Abbas (2017), Restorative Justice, first edition, Tehran: Mizan [In Persian].

Shokri, J., Varvaei, A., & Ghasemi, M. (2021). "The Challenges of Restorative Justice [In Persian].

Studies of Public Policy, 11(38), 1-19 [In Persian].

Taheri, Mohammad Ali (2006), Structural Violence and the Criminal Justice Process, A Criminological and Comparative Approach to the Doctrine of the Denial of Violence, First Edition, Mihrab Fekr [In Persian].

Vaezi, Ahmad (2019), Legal Hermeneutics, First Edition, Qom: Bostan Ketab [In Persian].

yazdani, H. (2009). The Role of Transparency in Achieving Good Governance. Basic Rights, 6(11), 271-290 [In Persian].

Yazdani, Hakimeh (2014), The Place of Victimology Teachings in the Islamic Penal Code Approved in 2013, Master's Thesis, Islamic Azad University, Tabriz Science and Research Branch [In Persian].

استناد به این مقاله: امینی، محمد و پوربافرانی، حسن . (۱۴۰۵). درآمدی بر منطق وضع و تفسیر قوانین کیفری ماهوی. (e21461). فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۴(۵۴)، ۱۸۱- ۲۲۴. e21461. doi: 10.22054/jclr.2026.78937.2654

Criminal Law Research is licensed under a Creativemmons NonCommercial 4.0 International License.